

Σέρτζιο Μπολόνια

Η φυλή των τυφλοποντίκων

Σέρτζιο Μπολόνια

Η φυλή των τυφλοποντίκων

Σελιδοποίηση, εξώφυλλο, αισθητική επιμέλεια έγιναν από το Νομαδικό Εργαστήρι.

Χρησιμοποιήθηκαν οι γραμματοσειρές: GFS Didot, GFS Neohellenic, Dutch και CF Derrida.

Η μετάφραση του άρθρου του Sergio Bologna, «The tribe of moles», έγινε από τα αγγλικά και την επιθεώρηση Semiotext(e) (1980, τομ. 3 τχ. 3, σσ. 36-60) από τον F.G.A. και η επιμέλεια από τον mr_sun_light. Η χρήση του κειμένου είναι ελεύθερη για κινηματικούς σκοπούς.

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Στην ιστορία της ανθρωπότητας συμβαίνει ό,τι και στην παλαιοντολογία.

*Κατά κανόνα, ακόμη και τα πιο σπουδαία κεφάλια
δε βλέπουν, εξαιτίας a certain judicial blindness, πράγματα
που βρίσκονται μπροστά στα μάτια τους.*

*Αργότερα, όταν έρθει η κατάλληλη στιγμή, παραξενευόμαστε
γιατί αυτό που κανείς δεν έβλεπε έχει αφήσει παντού τα ίχνη του.*

Μαρξ επιστολή στον Έγκελς (Λονδίνο, 25 Μαρτίου 1868)

Το άρθρο του Σέρτζιο Μπολόνια, «Η Φυλή των Τυφλοποντίκων» (La tribù delle talpe), δημοσιεύεται από την επιθεώρηση Primo Maggio (τχ. 8) την άνοιξη του 1977, σε μια κρίσιμη περίοδο για την περαιτέρω εξέλιξη του αυτόνομου ιταλικού (ταξικού/κοινωνικού) κινήματος: εκδίωξη του Lama (του ηγέτη της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ιταλίας η οποία ελέγχεται από το Κομμουνιστικό Κόμμα Ιταλίας) από το κατελιμμένο πανεπιστήμιο της Ρώμης, πορείες φοιτητών σε όλες τις μεγάλες πόλεις, στήσιμο οδοφραγμάτων και απελευθέρωση του κέντρου της Μπολόνια, ένοπλες επιθέσεις φασιστών εναντίον διαδηλωτών, κλείσιμο των ελεύθερων ραδιοφώνων σε όλη την Ιταλία (μαζί με αυτών και του ιστορικού ραδιοφωνικού σταθμού «Αλίκη»), απαγόρευση κυκλοφορίας κινηματικών εφημερίδων και περιοδικών, δολοφονία του F. Larusso (πρώην μέλους της οργάνωσης της άκρας αριστεράς Lotta Continua) από την αστυνομία και εφαρμογή του σχεδίου της «στρατηγικής της έντασης» από το ιταλικό Κράτος και Κεφάλαιο (που θέτουν στο τραπέζι το ζήτημα της προσφυγής ή μη στον ένοπλο αγώνα).

Στο πλαίσιο αυτό, ο Μπολόνια, προκειμένου να πάρει θέση στα ζητήματα που έχουν ανακύψει, **επιχειρεί μια συνολική ανάλυση της συγκρότησης του ιταλικού πολιτικού συστήματος, της μορφής κράτους, των αναδιαρθρώσεων στην παραγωγική διαδικασία και των κύκλων αγώνα που ξεσπάνε από το τέλος του πολέμου και μετά.** «Στις αρχές και τα μέσα της δεκαετίας του '60» όπως θα δηλώσει σε συνέντευξή του αρκετά χρόνια αργότερα, «προσπάθησα να επεξεργαστώ τη θεωρία του εργάτη μάζα. Παρουσίασα το άρθρο που δημοσιεύτηκε από τη Merve στο Βερολίνο το 1972 ως εισήγηση σε ένα σεμινάριο στην Πάντοβα το 1967. Το 1977, δέκα χρόνια μετά, ανέκλυψε ένα νέο κύμα κοινωνικών κινήσεων στην Ιταλία και είχα την αίσθηση πως βρισκόμασταν σε ένα σημείο καμπής: “εδώ πρόκειται για κάτι νέο, ο φορντισμός και το 68 έχουν τελειώσει. Τι είναι όμως αυτό το νέο;” Να πώς προέκυψε το άρθρο “Η φυλή των τυφλοποντίκων” [...]*». Το άρθρο αποτελεί λοιπόν μια συμβολή στη σκιαγράφηση αυτού του «νέου» που βρίσκεται υπό διαμόρφωση και που δεν έχει πάρει, ακόμα τότε, ούτε την πλήρη ούτε την καταληκτική του μορφή. Είναι μια απόπειρα αποσαφήνισης των γνωρισμάτων εκείνων που συνθέτουν τα χαρακτηριστικά στοιχεία της κοινωνικής και ταξικής σύνθεσης του «τυφλοπόντικα» του Μαρξ -που έχει αρχίσει ξανά το έργο του μέσα από τον κύκλο αγώνα της περιόδου- όσο και χαρτογράφησης των διόδων που έχει ανοίξει με το πλήθος των ζητημάτων που αυτός ο τελευταίος έχει αναδείξει.

Στο επίκεντρο των κοινωνικών και πολιτικών διεργασιών της ανάλυσης του Μπολόνια, η φιγούρα του διάχυτου εργάτη (operaio disseminato), του υποκειμένου δηλαδή των μικρών μονάδων παραγωγής και του τομέα των υπηρεσιών με τις μεταφορντικές δομές (οι οποίες βρίσκονται υπό διαδικασία συγκρότησης σε μια περίοδο οικονομικής και πολιτικής κρίσης -αλλά και μεταβολής- με δεδομένο πως το παραγωγικό μοντέλο που θα μείνει γνωστό ως το «μοντέλο της Τρίτης Ιταλίας» και ό,τι θα ονομαστεί αργότερα ως «μεταφορντισμός» ακόμα δεν έχει αποκρυσταλλωθεί) της φιγούρας του διάχυτου εργάτη που πηγαινει από δουλειά σε δουλειά, εργάζεται με μερική απασχόληση, συχνά «μαύρα» και σε επισφαλείς συνθήκες και η οποία αποτελείται από κατηγορίες πληθυσμού που η φορντική μορφή κοινωνικής οργάνωσης προόριζε παραδοσιακά για το περιθώριο της αγοράς εργασίας (νέοι, φοιτητές) ή ακόμα και στο ρόλο της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης (γυναίκες). Ο Μπολόνια **κάνει ουσιαστικά μια από τις πιο πρώιμες, αλλά και εμβριθείς περιγραφές εκείνου που με σημερινούς όρους θα ορίζαμε ως τον κοντινό πρόγονο του επισφαλής εργάτη.** Με βάση την περιγραφή αυτή εξετάζει:

--τα ζητήματα της οργάνωσης και του περιεχομένου του αγώνα που αντιστοιχούν στη νέα ταξική σύνθεση, αλλά και των προβλημάτων που ανακύπτουν από τις αλλαγές του κομματικού συστήματος και την απόσυρση του από το ρόλο του στην αναπαραγωγή των τάξεων,

--το ρόλο της πετρελαϊκής και χρηματοπιστωτικής κρίσης και του αγώνα του αυτόνομου εργατικού κινήματος ενάντια σε αυτή

--το ζήτημα της κρίσης στην αγορά ακινήτων και του προγράμματος της «επανάκτησης των κέντρων των πόλεων»

--τα ζητήματα που θέτει το φεμινιστικό κίνημα, αλλά και η σφαίρα της προσωπικής ζωής,

--το ζήτημα του ένοπλου κόμματος και της κατάληψης της εξουσίας

κ.α.

Ζητήματα τα οποία και εξετάζει σε όλες τις πτυχώσεις αλλά και προεκτάσεις τους διατυπώνοντας θέση απέναντί τους, **αλλά και πολύ περισσότερο με την έγνοια να κάνει προτάσεις για την από και πέρα συνέχιση του κινήματος** –προτάσεις όμως οι οποίες εν τέλει μένουν χωρίς άμεση ανταπόκριση μιας και είναι γνωστή η πορεία των γεγονότων της μετά το '77 περιόδου...

Παρά την αναμφίβολη ιστορική αξία του κειμένου, παρά τη χρονική απόσταση που μας χωρίζει από αυτό και το διαφορετικό κοινωνικό-ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έχει γραφτεί, **αποφασίσαμε να το δημοσιεύσουμε στην παρούσα χρονική συγκυρία γιατί κρίνουμε όχι μόνο πως έχουμε να διδαχτούμε πολλά από τους θησαυρούς των εμπειριών του εκεί κινήματος, αλλά κυρίως γιατί θίγει μια σειρά από ζητήματα, τα οποία μετά και την εξέγερση του Δεκεμβρίου του 2008, τα συναντάμε, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, διαρκώς μπροστά μας, στην προσπάθεια για διεύρυνση των προοπτικών και εμπάθυνση των περιεχομένων του εδώ αγώνα.** Ζητήματα όπως η κοινωνική και ταξική σύνθεση του υποκειμένου που εξεγέρθηκε, η σχέση των πολιτικών μορφών και της υποκειμενικότητας που κατέβηκε στο δρόμο, αλλά και η σχέση των νέων μορφών οργάνωσης της εργασίας και της ταξικής υποκειμενικότητας, της οργάνωσης της παραγωγικής διαδικασίας και της μορφής των αγώνων. Μένοντας στις λιτές αυτές επισημάνσεις και χωρίς πρόθεση για κατευθυντήριους προλόγους και καθοδηγητικές εισαγωγές καταθέτουμε το κείμενο αυτό ως αφορμή για συζήτηση και προβληματισμό πάνω σε ζητήματα που όπως αποδεικνύεται από τα ίδια τα γεγονότα δεν έχουν χάσει τίποτα από την επικαιρότητά τους.

F.G.A

mr_sun_light

Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Ιανουάριος 2009

*Από συνέντευξη με τους K. Ronneberger και G. Schöllhammer που υπάρχει δημοσιευμένη εδώ: <http://www.16beavergroup.org/mtarchive/archives/000944.php>

[Ο Βολογνα σημειώνει αναφορικά με την ορολογία που χρησιμοποιείται στο άρθρο: Οι κατηγορίες της ταξικής ανάλυσης που χρησιμοποιεί η κοινωνιολογία του παραδοσιακού εργατικού κινήματος και η αστική κοινωνιολογία (μικροαστική τάξη, μεσαία τάξη, λούμπεν ή υπο-προλεταριάτο, λούμπεν αστική τάξη) χρησιμοποιούνται εδώ μόνο με τη συμβατική ιστορική τους έννοια. Θεωρούμε πως η επιστημονική αξία των ταξινομήσεων αυτών –στις σημερινές συνθήκες και με βάση τις υποθέσεις που υποκρύπτουν– είναι το λιγότερο αμφίβολη. Έχουν μόνο μια συμβατική αξία, επειδή οι έννοιες της σύνθεσης του κεφαλαίου και της ταξικής σύνθεσης αρμόζουν πολύ καλύτερα προκειμένου να προσδιορίσουν τη δυναμική των σημερινών ταξικών σχέσεων ως εξουσιαστικών σχέσεων, πράγμα το οποίο μας ενδιαφέρει.

Το ίδιο συμβαίνει και με την κατηγορία του εισοδήματος. Αρχικά χρησιμοποιείται με τη συμβατική και διανεμητική του έννοια, όπως απορρέει από την αστική πολιτική οικονομία και είναι ευρέως αποδεκτή από το επίσημο εργατικό κίνημα. Δευτερευόντως, χρησιμοποιείται με την επιστημονική Μαρξιστική έννοια του εισοδήματος, δηλαδή ως εισόδημα που αμέσως μπορεί να ξοδευτεί στη σφαίρα της κυκλοφορίας, χρήμα ως χρήμα, το οποίο δεν είναι ανταλλάξιμο με κεφάλαιο.

Ακόμα όμως και αυτή η τελευταία έννοια δεν είναι απολύτως ικανοποιητική ή επαρκής για τη σύγχρονη ανάλυση, επειδή κουβαλάει μαζί της μια συγκεκριμένη ιστορική σημασία: αναφέρεται σε μια συγκεκριμένη διάκριση μεταξύ της παραγωγικής εργασίας (που ανταλλάσσεται με κεφάλαιο και παράγει υπεραξία) και της μη-παραγωγικής εργασίας (που, ακόμα και αν παίρνει τη μορφή του μισθού, δεν παράγει υπεραξία). Αυτή η διάκριση είναι μόνο τυπική και με μικρή αναλυτική αξία στις σημερινές συνθήκες του πλήρους κοινωνικοποιημένου καπιταλισμού.

Οι αντιφάσεις αυτές της γλώσσας υποδηλώνουν την παρούσα κρίση στην οποία έχει περιπέσει η παραδοσιακή Μαρξιστική εννοιολογία και υπογραμμίζουν την ανάγκη για μια δημιουργική και πολιτική επαναξιολόγηση των αναλυτικών κατηγοριών που χρησιμοποιούνται, μια «επανανακάλυψη» του Μαρξισμού υπό το φως της σύγχρονης ταξικής πάλης. Μπορούμε να τις ξεπεράσουμε με ένα θετικό τρόπο, μόνο όσο τις αντιπαραθέτουμε δυναμικά, παρά αν τις αφήνουμε να παραλύουν την πολιτική ανάλυση. Για αυτό προτιμήσαμε την πολυσημία του νοήματος (υπό το ρίσκο της σύγχυσης) από τη σιωπή –πόσο μάλλον από μια βαθιά και σχολαστική ερμηνεία του Μαρξ! »]

Η φυλή των τυφλοποντίκων

Το άρθρο αυτό αποτελεί μία προσωρινή απόπειρα σκιαγράφησης της εσωτερικής ανάπτυξης του αυτόνομου ταξικού κινήματος στην Ιταλία, το οποίο οδήγησε στις σφοδρές συγκρούσεις γύρω από τις πανεπιστημιακές καταλήψεις την Άνοιξη του 1977. Αναλύσεις σαν αυτή έχουν νόημα μόνο εφόσον βοηθούν να αποκαλυφτεί η νέα ταξική σύνθεση, να αναδειχτούν οι αγώνες αυτοί και να εντοπιστούν τα πρώτα συστατικά στοιχεία ενός προγράμματος ανάπτυξης και περαιτέρω εξάπλωσης του κινήματος.

Εδώ αναλύουμε το κίνημα πρωτίστως μέσα από τη σχέση του με το ιταλικό πολιτικό σύστημα και τις αλλαγές τις οποίες αυτό υπέστη κατά την περίοδο της κρίσης μετά το 1968. Με τη στρατηγική του Ιστορικού Συμβιβασμού που ακολούθησε το Ιταλικό Κομμουνιστικό Κόμμα (ΚΚΙ) μετά το 1974, η μορφή του Κράτους έκανε ένα άλμα προς τα εμπρός –προς την οργάνωση ενός «κομματικού συστήματος», το οποίο δεν επεδίωκε πια να διαμεσολαβεί ή να αντιπροσωπεύει τις συγκρούσεις στην κοινωνία των πολιτών, αλλά κατέστη περισσότερο αυταρχικό και επιθετικό εναντίον τόσο των κινήματων της κοινωνίας των πολιτών όσο και του πολιτικού προγράμματος της νέας ταξικής σύνθεσης.

Η πολεμική περίοδος της αντιφασιστικής αντίστασης στην Ιταλία έβαλε τα θεμέλια για μία μορφή Κράτους βασισμένη στο «κομματικό σύστημα». Το νέο καθεστώς κληρονόμησε από το Φασισμό ορισμένα αρχικά ισχυρά όργανα για μία ανεξάρτητη πολιτική παρέμβαση στη διαδικασία αναπαραγωγής των τάξεων (κανονικά αυτό επαφίονταν στην ανάπτυξη των παραγωγικών σχέσεων και την πραγματική υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο). Τα όργανα αυτά ήταν: η πίστωση, οι κρατικά ελεγχόμενες βιομηχανίες και οι δημόσιες δαπάνες.

Το κομματικό σύστημα ήρθε συνεπώς για να ελέγξει τους βασικούς τομείς της οικονομίας και τον πολύ σημαντικό τομέα των υπηρεσιών. Μέσα από τον έλεγχο αυτό, οι Χριστιανοδημοκράτες (το ηγετικό κόμμα που προέρχεται από την κρίση της κυβέρνησης Parri, τον Νοέμβριο του 1945, ως τις Κέντρο-Αριστερές συμμαχίες της δεκαετίας του '60) ήταν ικανό να διαπραγματεύεται με τον αμερικανικό ιμπεριαλισμό και τις πολυεθνικές, όχι μόνο τις εγχώριες αλλά και αυτές του εξωτερικού, για το διεθνή καταμερισμό της εργασίας, το ρυθμό αύξησης της εργατικής τάξης, το κομμάτι εκείνο της εργατικής τάξης που θα ανελίσσονταν κοινωνικά, με

άλλα λόγια, να οργανώνει τη δυναμική των ταξικών σχέσεων με ένα τρόπο που θα ανταποκρινόταν στα σχέδια για πολιτική σταθερότητα. Σε συγκεκριμένες περιφέρειες του βόρειου «βιομηχανικού τριγώνου» η αναπαραγωγή των κοινωνικών τάξεων είχε αφεθεί στον κλασικό μηχανισμό συγκεντρωτισμού-μαζικοποίησης του εργατικού δυναμικού στις βιομηχανίες μεγάλης κλίμακας. Στον τομέα αυτό, επιτράπηκε στο δημόσιο και στο ιδιωτικό παραγωγικό κεφάλαιο να επιφέρουν μια «ορθολογική δημογραφική σύνθεση» –την έλλειψη της οποίας (εδώ στην Ιταλία, σε αντίθεση με τις ΗΠΑ) ο Gramsci είχε οικτίρει στα *Τετράδια της Φυλακής* (βλ. *Αμερικανισμός και Φορντισμός**). Με άλλα λόγια, μια κοινωνία αναπτύσσεται μόνο εφόσον αποτελείται εξ' ολοκλήρου από παραγωγούς και συνίσταται, αποκλειστικά και μόνο, από μισθωτούς εργάτες και κεφάλαιο.

Θα πρέπει να προστεθεί πως ο μηχανισμός αυτός της εξελιγμένης καπιταλιστικής ανάπτυξης παρήγαγε όχι μόνο εργοστασιακούς εργάτες, αλλά και ένα μεγάλο τμήμα από εργαζόμενους στον τριτογενή τομέα, ώστε περιφέρειες όπως η Λιγουρία, η Λομβαρδία ή το Βένετο, να διαθέτουν μεγαλύτερο ποσοστό από απασχολούμενους που δουλεύουν σε δραστηριότητες του τριτογενή τομέα απ' ό,τι ορισμένες περιφέρειες στο Νότο. Στις περιφέρειες αυτές ωστόσο, η επέμβαση του «κομματικού συστήματος» στο μηχανισμό της αναμόρφωσης και της αναπαραγωγής των τάξεων φαίνεται να έλαβε χώρα πιο αυτόνομα από τις κινήσεις του ίδιου του κεφαλαίου.

Η μορφή του Κράτους: ανοιχτή ή άδηλη

Οι πολιτικές συμφωνίες που στο μεταξύ εδραιώθηκαν με τη μεγάλη κλίμακας ευρωπαϊκή βιομηχανία, επέτρεψαν τη μετακίνηση ενός μεγάλου αριθμού εργατών γης στο εξωτερικό, ενώ η παραγωγή της βιομηχανικής εργατικής τάξης καθοδηγήθηκε με μεγάλη προσοχή, ευθυγραμμισμένη με την αρχή υπερίσχυσης του σταθερού κεφαλαίου. Ταυτόχρονα, όλες οι μορφές της αγροτικής παραγωγής που είχαν διατηρήσει τις ανορθολογικές τους δημογραφικές σχέσεις ενισχύθηκαν· μία ροή επιδοτήσεων σκόπευε στο να «παγώσει» τις μη παραγωγικές σχέσεις και τα μη-παραγωγικά κοινωνικά στρώματα, ενώ μία ροή εσόδων, «χρήμα-ως-

* Σ.τ.Μ.: Α. Γκράμισι, *Αμερικανισμός και Φορντισμός*, Α/Συνέχεια, Αθήνα, 1987

χρήμα», αποκτήθηκε μέσω προσλήψεων στη δημόσια διοίκηση. Όλα αυτά οδήγησαν στην αναπαραγωγή μιας δυσανάλογα μεγάλης μικρομεσαίας τάξης, που είχε ως κύριο έσοδό της το εισόδημα και η οποία αντιπροσώπευε την αναγκαία κοινωνική βάση για τη σταθερότητα του Χριστιανοδημοκρατικού καθεστώτος.

Μακροχρόνια, τα αποτελέσματα της πολιτικής της αναπαραγωγής των τάξεων άμβλυαν την επαναστατική επίδραση της αληθινής υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο και, μέσω του εισοδήματος, το μέγεθος της εργατικής τάξης αντισταθμίστηκε με τη δυσανάλογη αύξηση της μικρομεσαίας τάξης· μιας τάξης όχι εχθρικής στην εργατική, αλλά παθητικής, όχι αντι-συνδικαλιστικής, αλλά «αυτόνομης», όχι παραγωγικής, αλλά αποταμιευτικής, γεγονός που επέτρεπε την κοινωνική αναδιανομή του εισοδήματος που λάμβανε από την εργατική. Η δυναμική όμως αυτή τάξη ήταν πολυδιασπασμένη και είχε πεταχτεί εκτός διαδικασίας, τόσο από τη δυσαρέσκεια, στα τέλη της δεκαετίας του '60, της εργατικής τάξης, όσο και, λίγα χρόνια αργότερα, από τη βίαιη επίδραση της κρίσης –την οποία θα εξετάσουμε αργότερα.

Η μορφή του Κράτους κατά το μεταπολεμικό «κομματικό σύστημα» είναι άδηλη: ό,τι κανονικά παρουσιάζεται στην επιφάνειά του είναι ένας τρόπος διαμεσολάβησης και αντιπροσώπευσης των συγκρούσεων. Από τη μια πλευρά, υπάρχουν τα κυβερνώντα κόμματα, που διευθύνουν τη γραφειοκρατική-κατασταλτική μηχανή του κράτους, και από την άλλη, τα κόμματα της αντιπολίτευσης, που είναι οι διαμεσολαβητές της δυναμικής και των συγκρούσεων της κοινωνίας των πολιτών. Η μορφή του κράτους εμφανίζεται σε συγκεκριμένες ιστορικές στιγμές, όταν η κρίση του προηγούμενου καθεστώτος και η ανάπτυξη της νέας ταξικής σύνθεσης κινδυνεύει να ξεφύγει από τον έλεγχο της διαλεκτικής μεταξύ κυβέρνησης και αντιπολίτευσης. Αυτό συνέβη το 1945-46, έπειτα από την ένοπλη πάλη ενάντια στον Φασισμό. Τα κόμματα επέλεξαν να αντικαταστήσουν τις σχέσεις που είχαν με τις τάξεις δημιουργώντας σχέσεις με τις μάζες και να αναπτύξουν αμοιβαίες σχέσεις μεταξύ τους, ενώ το ΚΚΙ επέλεξε να δώσει προτεραιότητα στις σχέσεις του με τα άλλα κόμματα που στήριζαν το θεσμό της Φιλελεύθερης Δημοκρατίας, από το να ρίξει το βάρος του στις σχέσεις του με την εργατική τάξη και το ένοπλο κίνημα. Κατά παρόμοιο τρόπο, το ΚΚΙ, κατά την τελευταία αυτήν περίοδο, προκειμένου να αποσοβηθεί η υπάρχουσα κρίση –ενεργώντας σε μία παρόμοια με τη μεταπολεμική «Αναδόμηση», «κατάσταση έκτακτης ανάγκης»– επέλεξε το μονοπάτι του Ιστορικού Συμβιβασμού (ιδιαίτερα από τις εκλογές του 1976 και μετά), θέτοντας

ως προτεραιότητά του την ενδυνάμωση των δεσμών του με τα άλλα κόμματα και πιο συγκεκριμένα με το κόμμα των Χριστιανοδημοκρατών. Αυτό το έκανε προκειμένου να «υπερκεραστεί η κρίση του Κράτους» και να αναμορφωθεί το «κομματικό σύστημα», με όρους πλέον συναίνεσης παρά σύγκρουσης. Μέχρι τώρα, η ενότητα των κομμάτων, σε πολιτικό και προγραμματικό επίπεδο, έχει παρομοιαστεί με ατσάλινο θόλο χτισμένο πάνω από τις ανάγκες της εργατικής τάξης. Το «κομματικό σύστημα» δεν επιδιώκει πια ούτε να αντιπροσωπεύει συγκρούσεις, ούτε και να τις διαμεσολαβεί ή να τις οργανώνει: αυτά τα αναθέτει στα «οικονομικά συμφέροντα», ενώ το ίδιο παριστάνει μία συγκεκριμένη μορφή Κράτους, ανεξάρτητη και εχθρική προς τα κινήματα της κοινωνίας. Το πολιτικό σύστημα έχει γίνει περισσότερο άκαμπτο και επιθετικό προς την κοινωνία των πολιτών· δε «δέχεται» πια πιέσεις από τη βάση, αλλά αντιθέτως τις ελέγχει και ασκεί πίεση προς αυτές.

Η συγκεκριμενοποίηση της νέας μορφής του κράτους

Αυτόν τον αγώνα των κομμάτων (και, πάνω από όλα, του ΚΚΙ) προκειμένου να συσφίξουν τους δεσμούς τους, καθώς και αυτήν τη νέα εκδοχή της συνταγματικής συμφωνίας, που υπογράφηκε κατά τη διάρκεια της αντίστασης και έπειτα αθετήθηκε από τους Χριστιανοδημοκράτες, τα συναντάμε ακόμα και σήμερα υπό τον τίτλο της *ιδεολογίας της κρίσης και της επιβολής της αυταρχικότητας*. Η συνδετική αλυσίδα που δένει τα κόμματα μέσα από τη νέα συνταγματική συμφωνία και ταυτόχρονα τα αντιπαραθέτει σε μία εχθρική μηχανή προς την κοινωνία των πολιτών, την κοινωνία που εκφράζει νέες ανάγκες και την ταξική σύνθεση, αντιπροσωπεύεται από την ιδεολογία της κρίσης. Η μορφή του Κράτους γίνεται τώρα πιο ανοιχτή και φανερή μέσω της εδραίωσης του συμφώνου που συντάχτηκε εντός του «κομματικού συστήματος». Με άλλα λόγια, η μορφή του Κράτους δεν εξαρτάται από την ενδυνάμωση του στρατιωτικού μηχανισμού καταστολής. Αντίθετα, αυτός ο τελευταίος είναι που υπόκειται στο επίπεδο ομοιογένειας του «κομματικού συστήματος».

Παρόλο που η διαδικασία αυτή είναι περίπλοκη και έχει συναντήσει χιλιάδες εμπόδια, αποτελεί εντούτοις και το μόνο ξεκάθαρο ως τώρα τρόπο προκειμένου να διατηρηθεί η παρούσα δυνατή ισορροπία δυνάμεων. Προκειμένου δε να κατευναστεί η κρίση, από τη φοιτητική εξέγερση του 1977 και μετά, έχουν επισπευστεί οι κινήσεις προς κάθε είδους ολική κομματική συμμαχία.

Πώς όμως το Κράτος γίνεται συγκεντρωτικό από τη στιγμή που η μορφή του, η οποία τώρα αρχίζει να

γίνεται πιο φανερή, δεν μπορεί να αναχθεί απλώς και μόνο στην ενδυνάμωση του μηχανισμού καταστολής; Τουλάχιστον, μέχρι τώρα, ήταν συγκεντρωτικό μέσω ενός συστήματος αξιών, πολιτικών νορμών και άγραφων κανόνων που ρύθμιζαν τις σχέσεις όλων των κομμάτων του δημοκρατικού στίβου και οι οποίοι αποφάσιζαν *de facto* για το τι είναι νομιμοποιημένο, τι νόμιμο ή παράνομο, τι παραγωγικό ή μη παραγωγικό κ.ο.κ. Από τη στιγμή που το πλαίσιο για τη συναίνεση αυτή προβάλλεται σαφώς από την ιδεολογία της κρίσης, ένας συγκεκριμένος τύπος διανοούμενου κατά την περίοδο αυτή έχει προσλάβει μείζονα κοινωνική σπουδαιότητα ως προπαγανδιστής ή υπέρμαχος της «συλλογικής συνείδησης».

Η προδοσία των διανοουμένων, η απελευθέρωση της πρόσβασης στην εκπαίδευση και ο κόσμος του εισοδήματος

Την κύρια ευθύνη για την παροχή των βασικών επιχειρημάτων πίσω από την ιδεολογία της κρίσης την έχει ξεκάθαρα το σινάφι των οικονομολόγων. Και αυτό δεν έχει να κάνει μόνο με τους υψηλόβαθμους ιεροφάντες του καθεστώτος, αλλά περιλαμβάνει και τους νεαρούς οικονομολόγους, εκείνους που έχουν καταλάβει, με επιχορηγήσεις από το Cambridge ή το Harvard, πανεπιστημιακές θέσεις και οι οποίοι διατηρούν πολλές φορές ανοιχτούς δεσμούς με τα εργατικά συνδικάτα. Αντιμέτωποι με το δίλημμα της αφοσίωσης στην εργατική τάξη ή της αφιέρωσης στην αστική-ακαδημαϊκή επιστήμη, επέλεξαν αδιάπτωτα, με περισσότερο ή λιγότερο σαφή τρόπο, την τελευταία. Σε ορισμένες δε περιπτώσεις, ακριβώς επειδή έδωσαν διαφορετικές ερμηνείες στην κυρίαρχη ιδεολογία της κρίσης, συνεισέφεραν σε αυτήν και βοήθησαν στο να «κλείσει ο κύκλος». Κάτι τέτοιο μπορεί να ειπωθεί, για να δώσουμε ένα μόνο παράδειγμα, και για τους οικονομολόγους της «Νέας Αριστεράς» από τη σχολή της Μοδένας. Η σχολή αυτή ενώ θα μπορούσε να γίνει κέντρο αναλυτικής και καλά τεκμηριωμένης αντι-πληροφόρησης για την κατεδάφιση των ψευδών επιχειρημάτων που κρύβονται πίσω από την ιδεολογία της κρίσης, προτίμησε να σωπάσει ή να δώσει μαθήματα σύνεσης στην εργατική τάξη... για το πώς να είναι λογική... για το πώς να συνθηκολογεί... Και αυτό δεν αποτελεί παρά μόνο ένα απλό παράδειγμα της γενικότερης «προδοσίας των διανοουμένων» της γενιάς του 1968, η οποία έπαιξε σημαντικό ρόλο στο να λάβει χώρα το έργο της Παλινόρθωσης στα πανεπιστήμια τα τελευταία χρόνια, συνεισφέροντας στη δημιουργία ενός μεγάλου πολιτισμικού κενού μεταξύ του κινήματος του '68 και εκείνου του '77.

Τι κι αν όμως το ιταλικό πολιτικό σύστημα

μπορούσε να παρεμβαίνει αυτόνομα στη διαδικασία αναπαραγωγής των τάξεων μέσω ποικίλων κρατικών παροχών, με ξεκάθαρα μία από τις σημαντικότερες από αυτές την απελευθέρωση της πρόσβασης στα πανεπιστήμια από το 1969. Μερικοί ερμηνεύουν την κίνηση αυτή ως ένα μέσο διάβρωσης της ηγεμονίας της εργατικής τάξης, η οποία ωρίμασε μέσα από το κύμα αγώνων των τελών του '60, απομονώνοντάς τη με το να παρέχουν κοινωνική άνοδο. Βέβαια, δεν ξέρουμε αν ένα τέτοιου είδους σχέδιο διατυπώθηκε ποτέ ρητά. Ωστόσο, ας εξετάσουμε το μηχανισμό του. Η απελευθέρωση της πρόσβασης στα πανεπιστήμια, τουλάχιστον στα χαρτιά, εξυπηρετεί την κοινωνική άνοδο. Οι νέοι της εργατικής τάξης μπορούν να ξεφύγουν από τα χνάρια της προηγούμενης γενιάς και να αποφύγουν τον εξαναγκασμό του εργοστασίου και της χειρονακτικής εργασίας. Αυτή η διαδικασία χρηματοδοτείται με παροχές με την μορφή *preselari* (επιδόματος) –μόνο το πανεπιστήμιο της Πάντοβα καταβάλλει επιδόματα άνω των 2.000.000 δολαρίων το χρόνο, ενώ αυξάνει το διδακτικό και το μερικής απασχόλησης επικουρικό προσωπικό.

Στο σημείο αυτό, οι υψηλόβαθμοι ιεροκήρυκες της οικονομίας μας αρχίζουν να διαμαρτύρονται πως τα κριτήρια για την χρηματοδότηση της κοινωνικής αυτής κινητικότητας προκαθορίζουν την τάξη που θα ξεπηδήσει μέσα από το απελευθερωμένο πανεπιστημιακό σύστημα: τη μικρό-μεσαία δηλαδή τάξη, η οποία λαμβάνει επιχορηγήσεις και «ζει από την πρόνοια» αντί από την παραγωγική ή την προσφερόμενη εργασία. Με άλλα λόγια, παραπονιούνται πως η προοπτική μιας εργασίας διαφορετικής από εκείνης του εργοστασίου δεν αποτελεί επαρκές κίνητρο για την εξεύρεση παραγωγικής εργασίας, αλλά λειτουργεί ως τροχιοδεικτικό βλήμα για τη λήψη εισοδήματος από την σφαίρα της διανομής, τον κόσμο του εισοδήματος (χρήμα-ως-χρήμα, απομακρυσμένο από τον κύκλο του παραγωγικού κεφαλαίου). Ολόκληρο το «κομματικό σύστημα» συμμετέχει στη μεγάλη συζήτηση για την αναπαραγωγή των τάξεων στην Ιταλία όπως και για τις διαστρεβλώσεις του συστήματος, τις ανισοροπίες του κλπ. Το γενικό συμπέρασμα είναι πως το «κομματικό σύστημα» δεν επαρκεί για να αναπαράγει μια μικρό-μεσαία τάξη που να μπορεί να παίζει έναν αντεργατικό ρόλο, αν στη συνέχεια η τάξη αυτή μετατραπεί σε μια μη-παραγωγική τάξη λήψης εισοδήματος!

Και έτσι ο μύθος του αποδιοπομπαίου τράγου «Κυνηγήστε τα Παράσιτα» –το λιντσάρισμα από την ιδεολογία της κρίσης– έρχεται στην επιφάνεια. Το καινούργιο αυτό παιχνίδι, υποστηριζόμενο από την «επιστημονική» ανακάλυψη των Syllós Labini, Gorreri και λοιπών, ξεκινάει τώρα στα σοβαρά. Ένα χοντροκομμένο

πολιτικό δόγμα «ισότητας» αναδύεται, το οποίο διερευνά εξονυχιστικά το εισόδημα των διοικητικών υπαλλήλων, των φοιτητών και των εργαζόμενων του τριτογενή τομέα, και δε λέει τίποτα, για παράδειγμα, για το μετασχηματισμό του παραγωγικού-κεφαλαίου σε κεφάλαιο-που-παράγει-τόκους. Το εξισωτικό αυτό δόγμα, στην πιο επαίσχυντή του μορφή, χρησιμοποιεί τόνους εργατικού σωβινισμού. Το κεφάλαιο δεν εκμεταλλεύεται πια τον εργαζόμενο, αλλά ο ταχυδρόμος, ο γαλατάς, ο φοιτητής τον εργαζόμενο. Αυτά είναι τα πρώτα στιγμιότυπα από την «ταξική ανάλυση» εκείνη που θα γίνει η επίσημη ιδεολογία και το αγαπημένο επιχείρημα των καλοπληρωμένων αρθρογράφων του καθεστωτικού τύπου. Πρόκειται για μια ακατέργαστη όσο και δραστική ιδεολογία. Η απελευθέρωση της πρόσβασης στα πανεπιστήμια έγινε προκειμένου να συμπέσει με την κρίση, τη νεανική ανεργία, τη μείωση της παραγωγικής βάσης και τη μεγέθυνση του τομέα της κρατικής πρόνοιας. Πάνω από όλα όμως, σηματοδοτεί την οριστικά καινούργια φάση στην οποία έχει εισέλθει η πολιτική συμπεριφορά των μαζών. Ο κύκλος κλείνει: ό,τι πρωτότερα οριζόταν ως μικρο-μεσοαστική τάξη (βλ. μια προνομιούχα τάξη) που λάμβανε εισόδημα τώρα στιγματίζεται ως αποτυχημένη «λούμπεν αστική τάξη», ως «νεανική απόγνωση», ως «περιθώριο» – με άλλα λόγια, ως διαστρεβλωμένη επενέργεια της κρίσης, ενός μηχανισμού που είχε εξ' αρχής δημιουργηθεί και σχεδιασθεί προκειμένου να λειτουργεί ως μέσο σταθεροποίησης του συστήματος και να δρα αντεργατικά, παρόλο που τώρα πια αυτό έχει σιωπηρά ξεχαστεί!

Εμποδίζοντας την αυτονομία της εργατικής τάξης, καταλαμβάνοντας τους πολιτικούς χώρους

Δεν ξεμπερδεύει κανείς εύκολα με τα διαδοχικά φέματα και τις μισές αλήθειες που περιέχονται σε αυτήν τη διαστρεβλωμένη εκδοχή της ταξικής δυναμικής. Η καλύτερη απάντηση απέναντι σε όλα αυτά είναι να επιστρέψουμε από εκεί που ξεκίνησαν όλα: τον κύκλο των εργατικών αγώνων του 1968-69. Στη φάση αυτή, το πρόβλημα του «κομματικού συστήματος» δεν ήταν μόνο το μπλοκάρισμα και η περιθωριοποίηση της κοινωνικής ηγεμονίας της εργατικής τάξης, η οποία έβγαινε για πρώτη φορά στην επιφάνεια μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στην Ιταλία. Ήταν πρόβλημα –περισσότερο ακόμα και από ζήτημα ξεριζώματος των πολιτικών μορφών μέσω των οποίων η ηγεμονία αυτή είχε εκφραστεί– πολιτικής μορφής της αυτονομίας.

Μία απάντηση βρίσκεται στον τεχνολογικό

εξοπλισμό που εισήχθη με σκοπό να διαλύσει τους κεντρικούς πυρήνες της τάξης (αλλαγή στην οργανική σύνθεση κλπ). Λιγότερο όμως φανερό ήταν η διαδικασία μέσω της οποίας το «κομματικό σύστημα» άρχισε να κατακτά το πεδίο αυτονομίας της εργατικής τάξης, παρουσιάζοντας τον εαυτό του για πρώτη φορά με τη μορφή της φανερής κρατικής ισχύος.

Μέσα στο ίδιο το εργοστάσιο αυτό συνέβη με τη σταδιακή αφαίρεση της αποτελεσματικής δύναμης των αντιπροσώπων (της βάσης) στα εργοστασιακά Συμβούλια, και πάνω από όλα με την χειραγώγηση των Εργατικών Συνελεύσεων και τη σταδιακή τους καταστροφή ως οργάνων ανεξάρτητης πρωτοβουλίας και επιλογής της εργατικής τάξης. Ενώ τα εργοστάσια, τα οποία ήταν ελεύθερα από τις παραδοσιακές κομματικές πολιτικές για πάνω από μία δεκαετία και μέσα στα οποία η οργάνωση της αυτόνομης ταξικής μορφής «πολιτικής», κατά την τρέχουσα έννοια του όρου, κέρδιζε με τον κύκλο τον μαζικών αγώνων που διεξήχθησαν στα τέλη του '60, τώρα και πάλι μετατράπηκαν σε πολιτικό πεδίο χειραγώγησης από το «κομματικό σύστημα». Όλες οι μορφές και οι στιγμές της ταξικής αυτονομίας, μέσω των οποίων κατακτήθηκε ένας πραγματικός χώρος για ανεξάρτητη ταξική πολιτική (ακόμα και αυτές που σχετίζονταν με τη διαμεσολάβηση των εργατικών σωματείων, όπως η οργάνωση των αντιπροσώπων βάσης) ξεπουλήθηκαν και ατρόφησαν –ενώ, στο μεταξύ, η αναδιάρθρωση ξεριζώσε και διέλυσε τις πιο ομοιογενείς και αγωνιστικές ομάδες στα εργοστάσια. Το «κομματικό σύστημα» κατέκτησε τον έλεγχο των οργανωτικών μορφών που είχαν απομείνει, όπως τα Εργατικά Συμβούλια, μετατρέποντας τα σε καφενείο της βουλής.

Την ίδια περίοδο, οι εξωκοινοβουλευτικές ομάδες άρχισαν μια αυτοκαταστροφική αποχώρηση από το εργοστάσιο, και γενικά σταμάτησαν να δίνουν και πολύ προσοχή στα ζητήματα της ταξικής σύνθεσης. Αυτό έχει οδηγήσει πια σήμερα σε μία κατάσταση όπου εργοστάσιο και εργατική τάξη αποτελούν άγνωστες σχεδόν έννοιες.

Όσο περισσότερο πολιτικό χώρο κατακτούσαν τα εξω-θεσμικά κινήματα και όσο περισσότερο το πολιτιστικό έδαφος και το σύστημα αξιών και συμπεριφοράς επιβάλλονταν σε αποφασιστικούς τομείς της τάξης, τόσο περισσότερο η μορφή του Κράτους, ως «κομματικό σύστημα», γίνονταν πιο ανοιχτή και επιθετική.

Η μορφή όμως του Κράτους δεν μπορεί να διατηρηθεί μόνο ως εξουσία εχθρική προς τα εξω-θεσμικά κινήματα, αλλά χρειάζεται μία βασική νομιμοποίηση: τουτέστιν, τη νομιμοποίηση από την ευθυγράμμιση με τους νόμους της καπιταλιστικής συσσώρευσης. Θέτοντας τον εαυτό της ως ερμηνευτή της ιδεολογίας της κρίσης, οργανώνοντας το νέο εξαναγκασμό-στην-εργασία καθώς

και την πολιτική της αυταρχικότητας και της θυσίας, η κρατική μορφή του «κομματικού συστήματος» αγγίζει τον υψηλότερο βαθμό ενσωμάτωσής του στο σύστημα του κεφαλαίου, μέσω μίας σταδιακής διαδικασίας απώλεσης της αυτονομίας του. Προς τι όμως τότε όλες αυτές οι αξιώσεις ορισμένων διαδόχων του Togliatti πως υπάρχει «αυτονομία του πολιτικού»; Που είναι αυτή η αυτονομία; Ακόμα κι αν η αυτονομία αυτή έχει κάποιο ουσιαστικό περιεχόμενο στη διαδικασία αναπαραγωγής των τάξεων, η βία της κρίσης έχει υποτάξει τα πάντα στους σιδερένιους νόμους του κεφαλαίου.

Επίπεδα και διανομή του εισοδήματος και ταξική σύνθεση

Παρά τις συζητήσεις για τις συνέπειες της δημόσιας παρέμβασης μέσω της αύξησης των δημόσιων δαπανών, όλες οι πιο πρόσφατες έρευνες (βλ. για παράδειγμα την *Επιθεώρηση της Τράπεζας της Ιταλίας* για την περίοδο Οκτωβρίου-Δεκεμβρίου του 1976) δείχνουν πως δεν έχει υπάρξει ούτε κάποια αλλαγή στη διανομή του εισοδήματος, ούτε και κάποια ουσιαστική μεταβολή στη σύνθεσή του.

Παρά την κρίση, το επίπεδο του εισοδήματος δε μειώθηκε. Ακόμα και τα επίπεδα των διαρκών καταναλωτικών αγαθών δεν έπεσαν (στην πραγματικότητα εκείνες που παρουσίασαν πτώση ήταν οι υψηλές πληρωμές). Αν ανακαλύπταμε τον τρόπο με τον οποίο το προλεταριάτο, και ειδικότερα η εργατική τάξη, έχει αποφύγει όχι μόνο να πέσει κάτω από το όριο της φτώχειας εξαιτίας της κρίσης, αλλά έχει επιτύχει να αυξήσει τις ανάγκες της όπως και τα μέσα που τις ικανοποιούν, τότε θα μαθαίναμε πολλά αναφορικά με τη νέα ταξική σύνθεση.

Το επίπεδο της κατανάλωσης δεν έχει πέσει, όπως ούτε και αυτό των αποταμιεύσεων. Το σημείο αυτό είναι σημαντικό τόσο για την ανάλυση της «μικροαστικής τάξης», όσο και (όπως έχουμε οδηγηθεί να πιστεύουμε) για την υπερτροφία του «τριτογενή τομέα». Οι ιταλικές οικογένειες έχουν ένα από τα μεγαλύτερα ποσοστά αποταμιεύσεων στον κόσμο, γεγονός που μοιάζει να επιβεβαιώνει την υπόθεση πως η τάση για αποταμίευση με τη μορφή της τραπεζικής ρευστότητας αποτελεί σύμπτωμα αφενός της ανισοκατανομής του «τριτογενή τομέα» στην ιταλική κοινωνία και αφετέρου της αναποτελεσματικής της παραγωγικής βάσης.

Η *Επιθεώρηση* δε δείχνει απλώς και μόνο πως οι αποταμιεύσεις των χαμηλών και μεσαίων εισοδηματικών ομάδων έχουν αυξηθεί (και μάλιστα

σε μία περίοδο, όπως αυτή του 1973, άγριου πληθωρισμού και υποτίμησης της λιρέτας) υπό τη μορφή τραπεζικών καταθέσεων, τρεχόντων λογαριασμών και αποταμιεύσεων στο ταχυδρομικό ταμειούχιο, αλλά, πολύ περισσότερο, πως κάτι τέτοιο αποτελεί παράγοντα ισορροπίας: ανακύκλωση εισοδήματος μέσω των πιστωτικών ιδρυμάτων, επενδυμένου με την μορφή χρηματικού κεφαλαίου σε επιχειρήσεις του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, επένδυση σε ομόλογα που χρηματοδοτούν τις δημόσιες δαπάνες, τον τομέα των υπηρεσιών κλπ. Ο μύθος της υπερτροφίας του τριτογενή τομέα –κοινή θεματολογία στην ιδεολογία της κρίσης τόσο της Δεξιάς όσο και της «Νέο-Αριστεράς»– δεν τεκμηριώνεται. Οι αριθμοί του ΟΟΣΑ δείχνουν πως η απασχόληση στον τριτογενή τομέα είναι η χαμηλότερη ανάμεσα στις προηγμένες βιομηχανικές χώρες: Ιταλία 45%, ΗΠΑ 65%, Καναδάς 62%, Ηνωμένο Βασίλειο 54% –με μόνο την Ομοσπονδιακή Γερμανία να έχει χαμηλότερο ποσοστό. Επιπλέον, η ISTAT δείχνει πως η βασική απασχόληση στον τριτογενή συγκεντρώνεται κυρίως στο Βιομηχανικό Βορρά.

Θα περίμενε κανείς, αν ακολουθούσε το σχήμα της κυρίαρχης προπαγάνδας της κρίσης, πως η ροή των πιστώσεων θα προωθούσε ένα μη-παραγωγικό, βασισμένο στο εισόδημα, στρώμα της κοινωνίας, δηλαδή τη μικρομεσαίο-αστική τάξη, ως έρεισμα για την πολιτική σταθερότητα, και μια δυσανάλογη ροή πόρων στον τριτογενή τομέα. Όμως, όχι! Τα ειδικά πιστωτικά ιδρύματα (που προωθούνται από το Κράτος), σύμφωνα με την *Επιθεώρηση*, κατεύθυναν τη χρηματοδότησή τους περισσότερο προς την βιομηχανία (σε τριπλάσια αναλογία) ή στις μεταφορές και τις επικοινωνίες (μιάμιση φορά πάνω) από ότι στο εμπόριο, τις υπηρεσίες και τη δημόσια διοίκηση. Αξιοσημείωτο, δε, είναι το γεγονός πως η στέγαση, από μόνη της, περιλαμβάνει τις διπλάσιες επενδύσεις από ό,τι συνολικά ολόκληρος ο τριτογενής τομέας!

Η νομισματική κρίση, η αγορά ακινήτων και οι συνέπειές της στην ταξική διαστρωμάτωση

Υπάρχει μία ιδιαίτερη σχέση μεταξύ της αγοράς ακινήτων και της νομισματικής κρίσης. Η ιδιοκτησία αποτελεί το πρώτο καταφύγιο διασφάλισης των αποταμιεύσεων για τους «μικροαστούς», όπως επίσης για τις επενδύσεις των πετροδολάριων (τη βάση της αυτοκρατορίας των κτηματομεσιτικών επενδυτικών ιδρυμάτων), τις ασφαλιστικές εταιρείες,

1. Βλ. H. Brand, *The Myth of the Capital Shortage*, στο Dissent, Καλοκαίρι του 1978.

τα συνταξιοδοτικά ταμεία ενώ περιλαμβάνει τα πιο ριφικίνδυνα είδη κερδοσκοπίας. Σύμφωνα με το *US Federal Reserve*¹, στα τέλη του 1975, το ένα τέταρτο περίπου των πιστωτικών καταθέσεων στις αμερικανικές τράπεζες αφορούσε τη στέγαση. Ενώ, μεταξύ του 1971 και του 1974, τριπλασιάστηκαν τα «δάνεια γης και ανάπτυξης γης» (και, πάνω από όλα, για ανάπτυξη στα προάστια), ενώ οι πιστώσεις των εμπορικών τραπεζών προς τα τραστ των κτηματομεσιτικών και χρηματοπιστωτικών εταιρειών διπλασιάστηκαν.

Με τον τρόπο αυτό, οι τιμές στις περιοχές των προαστίων αυξήθηκαν, καθιστώντας πιο παραγωγικό για το κεφάλαιο να αναπτύξει τη στέγαση στα προάστια, απομακρύνοντας παράλληλα τα υψηλότερα εισοδηματικά στρώματα από το κέντρο της πόλης, ενόσω, κατά το ίδιο χρονικό διάστημα, έπαψε τους τόκους, τους φόρους κλπ. από τα κέντρα των πόλεων θέτοντας σε κίνηση το μηχανισμό της «δημοσιονομικής κρίσης» της δημόσιας δαπάνης. Εντούτοις, δε βρισκόμαστε παρά στην αρχή αυτής της διαδικασίας, μιας και η κατάκτηση των προαστίων δεν ακολουθήθηκε από μια ισοδύναμη ανάπτυξη της δόμησης· ενώ, δηλαδή, ο αγώνας γίνονταν προκειμένου να δεσμευτεί γη, η τρέχουσα δόμηση σπιτιών εμφάνισε μία δραματική πτώση. Αν μάλιστα προσθέταμε και τη στέγαση των μονοπυρηνικών και των πολυμελών οικογενειών τότε θα βλέπαμε πως τη μεγάλη αύξηση της περιόδου του 1971-72 ακολούθησε μία ξαφνική πτώση, από τον Ιανουάριο του 1973 μέχρι το Δεκέμβριο του 1974. Όταν η δόμηση άρχισε ξανά να ανεβαίνει αφορούσε μόνο το κομμάτι εκείνο των μονοπυρηνικών οικογενειών, ενώ αντιθέτως ήταν ισχνή στο κομμάτι των πολυμελών.²

Συνεπώς, μεγάλες εκτάσεις γης ετοιμάζονται να δομηθούν στα προάστια με σκοπό να κάνουν παραγωγικό το εκεί «σταθερό» κεφάλαιο. Στα μητροπολιτικά κέντρα, όπου μετατράπηκαν σε προνομιούχες ζώνες παράλυσης του κεφαλαίου, ο μηχανισμός διαφέρει. Προκειμένου το κεφάλαιο αυτό να αρχίσει να κινείται και να λαμβάνει τη μορφή εμπορεύματος και ανταλλακτικής αξίας δημιουργήθηκε μία ιδιαίτερη χρηματοοικονομική μορφή: μία σειρά από ειδικούς κερδοσκοπικούς θεσμούς, που αναδύθηκαν μέσα από την κρίση και οι οποίοι έχουν αυξήσει το ρυθμό μεταφοράς συμβολαιογραφικών πράξεων ιδιοκτησίας, δίνοντας μια σημαντική ώθηση στην κίνηση κυκλοφορίας του χρήματος, χωρίς αυτό το τελευταίο να περνά από τη διαδικασία της παραγωγής.

Το ίδιο συνέβη και στις Ηνωμένες Πολιτείες – πιθανότατα, δε, εκεί περισσότερο από ό,τι στην Ιταλία– όπου οι «κατασκευαστικοί τόκοι» επωφελήθηκαν της κρίσης προκειμένου να παρακρατηθούν πόροι από το παραγωγικό κεφάλαιο. Για αυτό και δεν υπήρξε «έλλειψη κεφαλαίου», όπως μερικοί διεμήνυαν. Το αβέβαιο κεφάλαιο των εταιρειών είχε χρηματοδοτηθεί σε μεγάλο βαθμό από ιδιωτικά συνταξιοδοτικά κεφάλαια και, σύμφωνα με τον Peter Drucker, σήμερα καταλαμβάνει το 1/3 του συνολικού μερισματικού κεφαλαίου στις ΗΠΑ.³ Έτσι, ενώ φαινόταν πως το παραγωγικό κεφάλαιο είχε χρηματοδοτηθεί με τη συνεισφορά των εργαζομένων, οι θεσμικοί επενδυτές –και ιδιαίτερα οι τράπεζες που τους έλεγχαν– προτίμησαν να κερδοσκοπήσουν στην αγορά ακινήτων ή τις συναλλαγματικές ισοτιμίες.

Η τεράστια ροή χρηματοοικονομικών πόρων από την πλευρά της κτηματοαγοράς και του ιδιοκτησιακού κεφαλαίου μας επαναφέρει στο ζήτημα του «κομματικού συστήματος». Η δύναμη που δόθηκε μέχρι τώρα στην τοπική διοίκηση είναι μη προσδιορίσιμη, αλλά δεν υπάρχει αμφιβολία πως στην Ιταλία το «κομματικό σύστημα» αντιπροσωπεύει τον πιο σημαντικό παράγοντα στην αγορά των ακινήτων. Οι μεγάλοι ελεγκτές γης (όπως οι Χριστιανοδημοκράτες και το ΚΚΙ) μπορούν, μέσα από προγραμματικούς ελέγχους, να πιέζουν για διαπραγματεύσεις πάνω στην τιμή των «κατασκευαστικών τόκων» καθώς και για κέρδη –τα οποία, εντούτοις, είναι ασήμαντα συγκρινόμενα με την εξουσία που αποφέρουν οι «κατασκευαστικοί τόκοι» στο «κομματικό σύστημα», όπως προκύπτει από την καθοδήγηση και τον έλεγχο της ταξικής δυναμικής. Όπως έχουν δείξει μερικές εμβριθείς αναλύσεις, ο κατασκευαστικός κύκλος στην Ιταλία έχει λειτουργήσει ως μάνικα απάντλησης εισοδήματος από τους εργάτες με σκοπό την αναδιανομή του από τη μια πλευρά στη μεσαία τάξη και από την άλλη στους «κατασκευαστικούς τόκους».⁴

Η επίθεση στα εισοδήματα μέσω του κόστους στέγασης έχει άμεση συνέπεια στην ταξική διαστρωμάτωση και αποτελεί έναν από τους κεντρικούς παράγοντες βίαιης προλεταριοποίησης. Η βίαιη στροφή προς τις περιφερειακές αστικές περιοχές με κακές υπηρεσίες αποτελεί ισχυρότατο παράγοντα περιθωριοποίησης. Οι τάξεις, που ανανεώνονται μέσα από τη διαδικασία αυτή, λαμβάνουν τα μεικτά χαρακτηριστικά της περιόδου της κρίσης. Ο μισθωτός εργάτης, ο οποίος

2. Federal Reserve Bank of New York, *Monthly Review*, Οκτώβριος 1976.

3. Peter Drucker, *The Unseen Revolution: How Pension Fund Socialism Came to America*, Λονδίνο, 1976.

4. Βλ. B. Secchi, *Il Probleme delle Abitazioni, dalla Casa al Territorio*, Πολυτεχνική Σχολή Αρχιτεκτονικής, Μιλάνο, 1976-1977.

μέσω των εγγυήσεων που του παρέχει ο συνδικαλισμός, καταφέρνει να διατηρήσει το επίπεδο του εισοδήματός του, αλλά που, εξαιτίας στεγαστικών προβλημάτων, ζει σε περιθωριοποιημένες περιοχές, παράγει κοινωνικά και πολιτικά πρότυπα συμπεριφοράς που βρίσκονται ανάμεσα από τη μια στην «εγγυημένη» εργατική τάξη και από την άλλη στο υποπρολεταριάτο –έστω κι αν το τρέχον στάτους της δουλειάς του τον κατατάσσει στη μικρομεσαία τάξη.

Ένα σημαντικό μέρος της πολιτικής συμπεριφοράς του νεανικού προλεταριάτου, κατά την διάρκεια των πρόσφατων αγώνων, μπορεί να εξηγηθεί μέσα από τον αστικό σχεδιασμό ως χώρου παρέμβασης στην ταξική δυναμική. Η μυθική «επανάκτηση των κέντρων της πόλης» αποτελεί αντίδραση απέναντι στην υφιστάμενη πίεση προς την περιθωριοποίηση που ασκεί επάνω του η ανίερη συμμαχία του «κατασκευαστικού λόμπι» και του «κομματικού συστήματος». Μέσω της «επανάκτησης των κέντρων της πόλης» εκδηλώνεται η επιθυμία του νεανικού προλεταριάτου να γίνει πολιτικό υποκείμενο, να σπάσει τις θεσμικές ισορροπίες, να παρέμβει για μία ακόμα φορά στις εσωτερικές σχέσεις του «κομματικού συστήματος» και να αρνηθεί την κατηγοριοποίηση των κέντρων αυτών, απλώς και μόνο, ως «χώρων κουλτούρας».

Η ολοκληρωτική υποταγή του κομματικού συστήματος στις πολιτικές της κρίσης

Συμπερασματικά, ο πληθωρισμός και οι μηχανισμοί της κρίσης έχουν διαβρώσει σημαντικά την ισχύ του «κομματικού συστήματος» και την ικανότητά του να παρεμβαίνει αυτόνομα στην διαδικασία αναπαραγωγής των τάξεων στην Ιταλία. Η σχετική αυτονομία της πολιτικής διανομής του εισοδήματος έχει περιοριστεί πολύ. Η δυνατότητα δημιουργίας διαφορετικών στάτους, μέσα από εισοδηματικές διαφοροποιήσεις, χορηγώντας π.χ. μετρητά μέσα από τη μεταφορά εισοδήματος, συμπληρωματικού εισοδήματος από τις δημόσιες υπηρεσίες κλπ. έχει μειωθεί στο ελάχιστο. Το ζήτημα της «ορθολογικής δημογραφικής σύνθεσης» στο οποίο αναφερόταν ο Γκράμισι τη δεκαετία του '30, εξαρτάται πλέον πρωτίστως από την καπιταλιστική ανάπτυξη και μόνο, την οργανική σύνθεση του συσσωρευμένου κεφαλαίου. Ακόμα και η διαδικασία της ανάπτυξης του τριτογενή τομέα ή η δημιουργία μη παραγωγικών τομέων εξαρτώνται πλέον περισσότερο από την ανάπτυξη του σταθερού κεφαλαίου παρά από την αυτόνομη παρέμβαση της πολιτικής ελίτ.

Βέβαια, κανείς δεν αρνείται πως το «κομματικό

σύστημα» τα προηγούμενα χρόνια είχε την εξουσία να παρεμβαίνει κάπως ανεξάρτητα στη διαδικασία αυτή μέσω οικονομικών ελέγχων πάνω στις πιστώσεις και την κατανομή των μετρητών ως εισόδημα ή μέσω της διαδικασίας εξαγωγής του προλεταριάτου. Παράλληλα όμως, «οι διαστρεβλωτικές συνέπειες» των επιλογών αυτών έχουν σκόπιμα διογκωθεί από το ΚΚΙ και το επίσημο εργατικό κίνημα. Το συνολικό αποτέλεσμα του γεγονότος αυτού δε φαίνεται και πολύ διαφορετικό από ότι η ανάπτυξη που έχει συντελεστεί στις άλλες βιομηχανικές χώρες (όπως για παράδειγμα, η ανάπτυξη του τριτογενή). Ούτε έχει, τουλάχιστον μέχρι πρόσφατα, επιφέρει κάποια σημαντική αλλαγή στην κατανομή του εισοδήματος.

Το γεγονός αυτό έχει δημιουργήσει μία κοινωνική και βιομηχανική δομή υπερβολικά ευαίσθητη στο ζήτημα της αποταμίευσης, επιτρέποντας τη συγκεντροποίηση των αντιπαραγωγικών εισοδημάτων και την ανακύκλωσή τους υπό τη μορφή χρηματικού κεφαλαίου και δημόσιας δαπάνης. Οι εξουσίες που το «κομματικό σύστημα» ακόμα αναπτύσσει –όχι πια πάνω στην αναπαραγωγή των τάξεων, αλλά πάνω στη νέα ταξική σύνθεση, η οποία έχει δημιουργηθεί μέσω της κρίσης– ανευρίσκονται σε ένα διαφορετικό επίπεδο (όπως για παράδειγμα στις εξωτερικευμένες μορφές ελέγχου στο κοινωνικό-εδαφικό επίπεδο που σκοπό έχουν να αποσυνθέσουν και να αποδιαρθρώσουν την ενότητα της τάξης, καθώς και στις διεφθαρμένες σχέσεις με συγκεκριμένους τομείς του κερδοσκοπικού κεφαλαίου, όπως την αγορά ακινήτων).

Η νέα μορφή του Κράτους προκύπτει ακριβώς μέσα από τα στενά αυτά όρια. Η μορφή αυτή δεν μπορεί να ειπωθεί ως η καταληκτική φάση της περιβόητης «αυτονομίας του πολιτικού» σε αντίθεση με την «οικονομική ανάπτυξη», αλλά μάλλον ως μία εντελώς αντίθετη διαδικασία: αυτή της ολοκληρωτικής υπαγωγής του «κομματικού συστήματος» στις πολιτικές της κρίσης.

Η αναπαραγωγή των τάξεων έχει μετατραπεί περισσότερο σε πρόβλημα πολιτικής νομιμοποίησης από ότι υλικής παρέμβασης, ζήτημα δηλαδή κοινωνικής και πολιτιστικής ταυτότητας, αποδοχής ή απόρριψης των κανόνων κοινωνικής συμπεριφοράς που προαπαιτεί και επιτάσσει η μορφή του Κράτους. Οι τάξεις έχουν την τάση να χάνουν τα «αντικειμενικά» τους χαρακτηριστικά και έχουν αρχίσει να προσδιορίζονται με όρους πολιτικής υποκειμενικότητας. Στη διαδικασία αυτή, η μεγαλύτερη δύναμη επαναπροσδιορισμού προέρχεται από τα κάτω: στη συνεχή αναπαραγωγή και επινόηση μορφών αντικουλτούρας και πάλης στην σφαίρα της καθημερινής ζωής, η οποία έχει πια γίνει ακόμα πιο «παράνομη». Η απελευθέρωση αυτού του χώρου της αυτονομίας, έξω

και πέρα από τους επίσημους κοινωνικούς θεσμούς, είναι ισχυρότερη από το σύστημα αξιών που το «κομματικό σύστημα» προσπαθεί να επιβάλλει.

Επομένως, η νέα μορφή του Κράτους, ή καλύτερα η αληθινή του μορφή, βρίσκεται ήδη σε μια εξαιρετικά αδύναμη θέση. Το να στρεφόταν σε γραφειοκρατικό-καταπιεστικό μηχανισμό, σε αληθινό και απλό «Υπερ-Κράτος» θα σήμαινε και το τέλος του ίδιου του «κομματικού συστήματος», όπως αυτό έχει εδραιωθεί εδώ και πάνω από τριάντα χρόνια.

Πάντως, εκείνο που πρέπει να ομολογήσουμε αναφορικά με την κρίση είναι η υποταγή του πολιτικού συστήματος σε ένα τμήμα του κεφαλαίου, η καταστροφή της «αυτονομίας» του. Αυτό δεν μπορεί να γίνει επαρκώς κατανοητό αν δεν το εξετάσουμε σε συνάρτηση με τη συγκεντροποίηση της καπιταλιστικής παραγωγής που καθορίζει την πολιτική της κρίσης για όλα τα κόμματα (π.χ. το πεδίο της κάθε αυτό «πολιτικής»). Η συγκεντροποίηση αυτή εκπροσωπείται επισήμως από νομισματικούς οργανισμούς, από τις κεντρικές τράπεζες ως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ).

Εδώ και τρία χρόνια, έχουμε καταδείξει, εδώ στο *Primo Maggio*, ένα γεγονός που τώρα πια αποτελεί κοινό τόπο: πως οι επιλογές οικονομικής πολιτικής –και μαζί με αυτές τα κριτήρια πάνω στα οποία καθορίστηκαν οι ταξικές σχέσεις εντός των Εθνών-Κρατών– δεν έχουν πια τον αντίκτυπο συζητήσεων ή διαπραγματεύσεων μεταξύ κομμάτων, σωματείων κλπ., (ή με άλλα λόγια διαμεσολαβημένων σχέσεων δύναμης μεταξύ τάξεων και συμφερόντων), αλλά υπόκεινται σε εξωτερικούς περιορισμούς που καθορίζονται (κατά την τελευταία περίοδο) από το ΔΝΤ.

Αυτή είναι η νέα θεσμική πραγματικότητα της εξουσίας σε διεθνές επίπεδο που θέτει τις βασικές κατευθυντήριες γραμμές που καθορίζουν τη λογική της τρέχουσας ιδεολογίας της κρίσης και της σπάνης, και ως εκ τούτου την προπαγάνδα για τη λήψη αυστηρών μέτρων. Η κυβέρνηση Κάρτερ ανέπτυξε αυτήν την ιδιαίτερη πλευρά του χρήματος ως καπιταλιστικής παραγωγής ως βάση για την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ. Η επανεδραίωση της Αμερικάνικης ηγεμονίας εξαρτάται επιπροσθέτως και από ήδη κερτημένα αποτελέσματα, τα οποία επιτρέπουν στις ΗΠΑ τον έλεγχο της σπάνης, ιδιαίτερα σε τομείς κλειδιά όπως αυτοί της ενέργειας και των τροφίμων διεθνώς (Βλ. «The US have emerged as the key source of global nutritional stability», Γενικός γραμματέας Μπρεζίνσκι, στο τχ. 23 του *Foreign Policy*). Κάθε είδους λοιπόν «εθνική» επιλογή στον τομέα της βασικής ενέργειας και της διατροφής πρέπει να έρθει σε σύγκρουση με το διεθνή καταμερισμό της εργασίας, τον οποίο οι ΗΠΑ υποτίθεται πως σέβονται.

Η τεχνολογία παραγωγής τροφίμων θα προστατεύεται με αξιοζήλευτο τρόπο όπως το πετρέλαιο ή το ουράνιο. Σήμερα, εκείνο που ρυθμίζει πάνω από όλα τις σχέσεις μεταξύ των ΗΠΑ και του υπόλοιπου κόσμου είναι η προσταγή πάνω στις μισθολογικές απολαβές. Από τη νίκη του ΚΚΙ στις εκλογές του 1976 και την είσοδο της Ιταλίας στο NATO, καθώς και τη μετέπειτα πρόσφατη αναγέννηση του Χριστιανοδημοκρατικού κόμματος, η Κυβέρνηση Κάρτερ έχει αναγνωρίσει με ρεαλισμό, αν και με επιφύλαξη, πως η μόνη λύση για την πολιτική διαχείριση της κρίσης στην Ιταλία είναι η ενίσχυση των δεσμών που συνενώνουν το «κομματικό σύστημα» με την «κυβέρνηση των κομμάτων που συγκεντρώνουν πλειοψηφία», συμπεριλαμβανομένου και του ΚΚΙ. Με άλλα λόγια, ως μόνη προϋπόθεση βλέπουν την εφαρμογή της αυστηρότητας μέσω της συναίνεσης.

Η ανασύνθεση της εργατικής τάξης από τα τέλη της δεκαετίας του '60

Ως τώρα έχουμε επικεντρώσει την ανάλυσή μας στην ανασύνθεση της καπιταλιστικής παραγωγής στην κρίση και την αποκάλυψη της μορφής του Κράτους μέσω της δυσκαμπτοποίησης του «κομματικού συστήματος». Τώρα πρέπει να στραφούμε προς την άλλη κατεύθυνση, εκείνη της ανασύνθεσης της τάξης. Θα εξυπηρετούσε εξίσου αν θεωρούσαμε ως σημείο εκκίνησης της ανάλυσης μας το εργοστάσιο ή το πανεπιστήμιο, μιας και στα δύο συναντάμε χώρους αντίστασης και αναζωογόνησης μιας εναλλακτικής ταξικής πολιτικής.

Αν εξετάσουμε την περίοδο από την υποκειμενική ανάπτυξη του κινήματος έως τον κύκλο της ταξικής επιθετικότητας στα τέλη της δεκαετίας του '60, τότε μπορούμε να διακρίνουμε δύο κύριες φάσεις αγώνα. Κατά την πρώτη, από το 1969 μέχρι την πετρελαϊκή κρίση του 1973-74, η επίθεση στον κεντρικό πυρήνα των αγωνιστών της εργατικής τάξης με την αναδιάρθρωση, την αναδιοργάνωση της παραγωγής κλπ. συνδυάστηκε με τη «στρατηγική της έντασης» (τρομοκρατική χρησιμοποίηση των μυστικών υπηρεσιών, παράνομες πρώτο-φασιστικές δραστηριότητες με τις πλάτες του Κράτους και με χρησιμοποίηση αξιοσημείωτου αριθμού φασιστών). Η πιο πρόσφατη γενιά αγωνιστών διαμορφώθηκε μέσα από το κίνημα του 1968-69 και αναλώθηκε στην απόκρουση αυτής της επίθεσης: μετά από μια «παρένθεση» εργατικής επιθετικότητας επέστρεψε και πάλι στα συνήθη όρια της κομματικής μορφής –στενή σχέση μεταξύ προγράμματος και οργάνωσης καθώς και μια οπτική του αγώνα για την εξουσία που είχε αρθρωθεί γύρω από τις τακτικές ενός στρατευμένου αντι-φασιστικού κινήματος,

συνδυασμένου με την κατάκτηση του επίσημου, εκλογικού επιπέδου πολιτικής. Κατά τη διάρκεια της πρώτης φάσης, το «κομματικό σύστημα» δεν είχε ακόμα «αποκρυσταλλωθεί» σε μία συγκεκριμένη κρατική μορφή. Αντιθέτως, ήταν διαιρεμένο από την οξεία αντιπαράθεση στην οποία βρίσκονταν η διοίκηση, που κινητοποιούσε το παρακράτος (από τις μυστικές υπηρεσίες ως τα ανώτερα δικαστικά κυκλώματα), με την αντιπολίτευση, που αναζωογονούσε τις δημοκρατικές αξίες και παραδόσεις της αντιφασιστικής Αντίστασης. Με άλλα λόγια, επρόκειτο για μία φάση μερικής επαναφομοίωσης των προηγούμενων μορφών ταξικής αυτονομίας από το «κομματικό σύστημα», ενσωμάτωσης των ιδεολογικών και οργανικών παραδόσεων του επίσημου κινήματος της εργατικής τάξης: μια «ενδοπροβολή» του «κομματικού συστήματος» μέσα στο ίδιο το επαναστατικό κίνημα.

Όσον αφορά τη σχέση μεταξύ υποκειμενικότητας και μορφών οργάνωσης της επαναστατικής Αριστεράς, κατά την πρώτη αυτή περίοδο, από τον προβοκατόρικο κρατικό-φασιστικό βομβαρδισμό στην Piazza Fontana (Μιλάνο, Δεκέμβριος 1969) έως και την επακόλουθη ήττα της «στρατηγικής της έντασης» (έστω κι αν οι παραφυάδες της συνέχιζαν ως τις εκλογές του Ιουνίου του 1976), θα δούμε πως σημαδεύτηκε από μια γενικότερη εγκατάλειψη του δημιουργικού δυναμικού του κινήματος του 1968-69. Το γεγονός αυτό συνοδεύτηκε από την αναγέννηση του κινήματος των υπερ-μπολσεβίκικων μορφών οργάνωσης ή –όπως η περίπτωση ομάδων σαν το MLS (Σοσιαλιστικό Κίνημα Εργατών, που βασίστηκε στο κίνημα των φοιτητών του Μιλάνου), το *Manifesto*, την *Avanguardia Operaia* και το *PDUP*– των παραδοσιακών ιστορικών μορφών οργάνωσης στα πρότυπα Togliatti, που εμπλουτίστηκαν στο μέγιστο δυνατό βαθμό με το μαοϊσμό. Από τον Γκράμσι ως την Αντίσταση, υπήρξε, τρόπον τινά, μια αναβίωση της ιστορικής οργανωτικής εποχής του Ιταλικού Κομμουνιστικού Κόμματος και κινήματος.

Η αναζωογόνηση αυτή περιθωριοποίησε δραστικά τον κλασικό «εργατίστικο» χώρο της αυτονομίας που κληρονομήθηκε από το εργατικό-φοιτητικό κίνημα του 1968-69, όπως και από τις αναρχικές, καταστασιακές και τις μαρξιστο-λενινιστικές ομάδες.

Ο κεντρικός πυρήνας της τάσης της «εργατικής αυτονομίας», που εκπροσωπούνταν από την *Potere Operaio* και την *Collettivo Politico Metropolitan* και ο οποίος είχε καταφερθεί εναντίον των θεσμικών-πολιτικών ορίων μιας στρατηγικής βασισμένης στο πολιτικό δυναμικό αγώνων που γίνονταν στα εργοστάσια για αυξήσεις μισθών, προέβη σε μία δραματική επιλογή στην προσπάθειά του να στρατιωτικοποιήσει το κίνημα. Η επιλογή αυτή περιλάμβανε τόσο συνθήματα όπως

«ξεπερνώντας τον αυθορμητισμό του αυτόνομου μαζικού κινήματος» και «οικοδομώντας το ένοπλο κόμμα», όσο και χρηματοδότηση σε οτιδήποτε είχε να κάνει με την οργανωμένη στράτευση, με επαγγελματικά στελέχη κλπ. Αυτή ήταν μια μάχη που χάθηκε. Το κύριο όμως πρόβλημα τώρα είναι να κατανοήσουμε πώς και γιατί τα όρια του Κινήματος περιορίστηκαν τόσο δραστικά, στερούμενα πολιτικού χώρου, ενώ μόνο υποθέσεις για κομματικού τύπου οργάνωση επιβίωναν την περίοδο εκείνη.

Τα πολιτικά προβλήματα του κινήματος και η ανάπτυξη κομματικών αντιλήψεων

Σε γενικές γραμμές μπορούμε να πούμε πως τα ιστορικά παραδείγματα υιοθετήθηκαν άκριτα και πως θεωρήθηκαν *a priori* υποδειγματικής αξίας και σημασίας. Έπειτα από ένα ρεύμα νέων επιτυχημένων πολιτικών παραδειγμάτων που πήγαν πολύ μακρύτερα από την ιστορική κομμουνιστική παράδοση του 1968-69, είδαμε μία μαζική ανάκαμψη και αναγέννηση των μορφών και των σκοπών της Τρίτης Διεθνούς. Το κεντρικό πρόβλημα ήταν αυτό της κρατικής τρομοκρατίας: το ζήτημα της εξουσίας, ιδωμένο από τη σκοπιά της συντριβής της κρατικής μηχανής, ενίσχυσε περαιτέρω τα κλασικά λενινιστικά χαρακτηριστικά των οργανώσεων. Αυτό κατέστη μάλιστα ιδιαίτερα εμφανές κατά την περίοδο του αγώνα για την ανατροπή της ακροδεξιάς κυβέρνησης Andreotti-Malagodi έως το 1972, η οποία οδήγησε στο μέγιστο βαθμό σύγκλισης της οργανωτικής στρατηγικής των επαναστατικών Αριστερών ομάδων με τις θεσμικές δυνάμεις του αντιφασιστικού αγώνα. Οι ομάδες βρίσκονταν σε διαδικασία ενσωμάτωσής τους στο «κομματικό σύστημα», έχοντας φτάσει σε σημείο να «δρασκελίσουν το βουλευτικό-εκλογικό κατώφλι» γεγονός που οδήγησε στη δημιουργία οργανώσεων όπως η *Προλεταριακή Δημοκρατία* (*Democrazia Proletaria*) ή τακτικών εκλογικής υποστήριξης του ΚΚΙ όπως η *Lotta Continua*. Το γεγονός όμως αυτό μας έχει φέρει ήδη στη δεύτερη, μετά το 1973, φάση, την οποία και θα εξετάσουμε αργότερα.

Κατά την πρώτη περίοδο είχε τεθεί σε λειτουργία ενός είδους ατελές σύστημα τύπου Togliatti: από τη μία πλευρά, ισχυρή παρουσία στους δρόμους, στρατευμένος αντι-φασισμός, μαζικές πορείες και διαδηλώσεις που στηρίζονταν από τις ομάδες, ενώ από την άλλη, κοινοβουλευτική πίεση, μέσω κυρίως των θεσμών και του Τύπου, από το ΚΚΙ και το Ιταλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα προκειμένου να ξεπεραστεί ο τρομοκρατικός εκβιασμός της Χριστιανοδημοκρατικής Κυβέρνησης και των συμμάχων της. Κατά την περίοδο αυτή, ακόμα και

οι πρωτοβουλίες των Ερυθρών Ταξιαρχιών αντικειμενικά αμφέρρεπαν μεταξύ μιας ακραίας μορφής στρατευμένου αντί-φασισμού (που ορισμένοι πρώην παρτιζάνοι, βετεράνοι της ένοπλης αντίστασης στη δεκαετία του 1940, έβλεπαν με αρκετή ανεκτικότητα) και της οικοδόμησης ενός ένοπλου κόμματος, και προέρχονταν μέσα από τις «μετα-εργατίστικες» και τις εξεγερσιακές τάσεις της «εργατικής αυτονομίας», στις οποίες έχουμε ήδη αναφερθεί.

Μπορούμε συνεπώς, σε αυτήν τη φάση του αγώνα, να διακρίνουμε τα χαρακτηριστικά του μέσου στρατευμένου: ένα κομματικό στέλεχος με αξιολογη οργανωτική ικανότητα, ακτιβισμό και με παρουσία σε όλα τα αναγκαία επίπεδα, που ενώ αναπτύχθηκε αναπόδραστα μέσα από την ίδια τη συνθήκη του αγώνα του, αποδέχτηκε το γενικό πολιτικό πλαίσιο του «κομματικού σχολείου», όπως και τους μύθους της οργάνωσης. Θα ήταν άδικο να αφήναμε να εννοηθεί πως πρόκειται για τη συγκρότηση απλώς και μόνο αλλοτριωμένων και αποξενωμένων από την υποκειμενικότητά τους αγωνιστών. Τα θετικά χαρακτηριστικά της περιόδου αυτής, καθώς και ο αδιάλειπτος ρυθμός των πορειών και των κινητοποιήσεων, μπορεί μερικές φορές να τυφλώνουν, αλλά μακροχρόνια δεν είναι λιγότερο ουσιαστικά. Η νέα, υπολογισμένη και οργανωμένη χρήση της «άμεσης δράσης» στις διαδηλώσεις και στις αντιπαραθέσεις στο δρόμο, όπως και η άμεση απάντηση στις προβοκάτσιες της Δεξιάς εγκαθίδρυσαν και επέβαλαν ένα πεδίο μαζικής πολιτικής πρακτικής, η οποία μετατράπηκε σε κοινωνική δομή, σε ταξική σύνθεση, έστω κι αν τα σημάδια αδυναμίας της άρχισαν να γίνονται φανερά κατά τη δεύτερη περίοδο.

Η μετάβαση στη δεύτερη περίοδο του αγώνα επιτυγχάνεται, πρωτίστως, μέσα από την αλλαγή των όρων στη σχέση της επαναστατικής Αριστεράς με το εργοστάσιο. Η αλλαγή αυτή δεν οφειλόταν μόνο στην αυξημένη έμφαση που δίδονταν στο χωρικο-κοινοτικό ακτιβισμό (βλ. *Να καταλάβουμε την πόλη και άλλα παρόμοια* συνθήματα και σχέδια στη φάση αυτή), αλλά μάλλον στην παλινόρθωση των μορφών της Τρίτης Διεθνούς που συνεπάγονταν την εγκατάλειψη των επιστημονικών-μαρξιστικών αντιλήψεων για το εργοστάσιο και την εργατική τάξη. Η σχέση μεταξύ της επαναστατικής πολιτικής και της πραγματικότητας της εργατικής τάξης διαμεσολαβούνταν από ένα εξέχον ζήτημα, αυτό της αναδιάρθρωσης. Δηλαδή, με άλλα λόγια, από ένα αμυντικό πεδίο, το οποίο όχι μόνο αποδέχτηκε ως είχε τον κατακερματισμό του «εργάτη μάζα» –την καθοδηγητική δύναμη της τάξης κατά την εργατική επιθετικότητα της προηγούμενης περιόδου–, αλλά πολύ περισσότερο κατέστησε τον κατακερματισμό αυτό, το

σημείο κλειδί για τη δημιουργία οργάνωσης. Η περίοδος αυτή υπήρξε αρκετά μπερδεμένη. Οι Αριστερές ομάδες δεν είχαν κάποια στρατηγική για τα εργοστάσια, ενώ οι αγωνιστές τους είχαν φύγει από τη βιομηχανία, ή είχαν απολυθεί (συχνά λόγω απουσιών) αθετώντας τον ίδιο τους το λόγο, ή είχαν βρει καταφύγιο σε Σωματεία. Σε κάποιες, δε, από τις μεγάλες εργατικές συγκεντρώσεις του Βορρά, μόνο μια μικρή παράνομη φράξια έμενε πίσω να διατηρεί ένα ανεπαρκές οργανωτικό δίκτυο.

Αυτό βέβαια σε καμία περίπτωση δε σημαίνει πως η περίοδος από το 1969 έως το 1973 υπήρξε στάσιμη, όσο τα εργατικά αιτήματα βρίσκονταν στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος. Αντίθετα, η περίοδος αυτή χαρακτηριζόταν από έντονες συλλογικές διαπραγματεύσεις, πιθανότατα μάλιστα τις εντονότερες από την εποχή του Πολέμου. Ελάχιστοι αντιλαμβάνονταν πως το «κομματικό σύστημα» ανακαταλάμβανε το εργοστάσιο ακριβώς επειδή η διαδικασία αυτή συγκαλύφθηκε κάτω από το πέπλο των πιέσεων των Σωματείων για διαπραγματεύσεις. Σε ορισμένους τομείς το εργατικό κόστος ανέβηκε κατά 25% μέσα σε ένα χρόνο, χωρίς να αναφέρουμε την πίεση των Σωματείων για τη λεγόμενη *inquadramento unico* (ενοποίηση του συστήματος αξιολόγησης τόσο για τους εργάτες όσο και για τα λευκά κολάρα), όπως και για την καλύτερευση των συνθηκών εργασίας και του εργασιακού περιβάλλοντος. Αυτή όμως η συνεχής διαπραγματευτική δραστηριότητα άρχισε να έχει διαλυτικά πολιτικά αποτελέσματα: άρχισε να διαλύει την πολιτική ταυτότητα της τάξης, περιορίζοντάς την στο χαμηλότερο δυνατό σημείο ως καθαρή εργατική δύναμη. Θα ήταν μεγάλο λάθος να λέγαμε πως η παρουσία των εργατικών πολιτικών προβλημάτων «μειώθηκε» κατά την περίοδο αυτή σε όλα τα επίπεδα. Η αλήθεια για την υφιστάμενη κατάσταση ήταν, τρόπον τινά, πως όλες εκείνες οι ιδιότητες που ενοποιούσαν και καθόριζαν την τάξη ως πολιτικό υποκείμενο είχαν πια μεταβιβαστεί στις οργανώσεις. Η τάξη παρέμεινε ως δευτερεύον στοιχείο, ως «υλικό» για το κόμμα ή με άλλα λόγια ως εργατική δύναμη. Το φάντασμα του παλιού διαχωρισμού μεταξύ «οικονομικού» και «πολιτικού» αγώνα επέστρεψε στο προσκήνιο. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε σοβαρή οπισθοχώρηση για την αυτονομία της εργατικής τάξης: μια ήττα της επιστήμης της εργατικής τάξης, μια ήττα της επαναστατικής θεωρίας.

Ένας νέος πολιτικός κύκλος αγώνα: η γενίκευση της πολιτικής συμπεριφοράς του εργάτη μάζα

Αν, όμως, η ταυτότητα του εργάτη μάζα ως

πολιτικού υποκειμένου πέθανε, τότε ζήτη ο εργάτης μάζα! Ένας πολιτικός κύκλος, από τόσο βαθιά ριζωμένους και δυναμικούς αγώνες, που είχαν οδηγήσει από τις μαζικές συγκρούσεις στην Piazza Statuto (Τορίνο 1961) έως τη γενικευμένη επίθεση του Θέρμου Φθινοπώρου (1969) –κατά τον οποίο ο εργάτης μάζα της μεγάλης κλίμακας βιομηχανίας αποτελούσε την κεντρική καθοδηγητική δύναμη– δύσκολα θα μπορούσε να εξαφανιστεί χωρίς να αφήσει κανένα ίχνος πίσω του. Αντίθετα, επρόκειτο να θέσει σε κίνηση μία ολόκληρη αλληλουχία από δευτερεύοντα αποτελέσματα και μη αναστρέψιμους μηχανισμούς, τα οποία επέβαλαν την ηγεμονία τους στη σύνθεση ολόκληρης της τάξης.

Στην πραγματικότητα, υπήρχαν πολλά σημάδια για κάτι τέτοιο. Παράλληλα με το δίκτυο των μικρότερων εργοστασιακών μονάδων που άρχισε να ξεπηδά το ένα μετά το άλλο, η υπόλοιπη εργατική δύναμη σε όλα τα επίπεδα πήρε σειρά και άρχισε να οργανώνεται και να αγωνίζεται στις ίδιες γραμμές με τους εργαζόμενους των μεγάλων εργοστασίων. Εκτός από την ύπαρξη ενός παρόμοιου μοντέλου πολιτικο-συνδικαλιστικής δραστηριότητας, συναντάμε παρόμοιες μορφές συλλογικής συμπεριφοράς και πρακτικές αγώνα. Μπορεί κανείς να δει την ηγεμονία των εργατών πάνω στους μισθωτούς υπαλλήλους στις μαζικές απεργίες των τραπεζοϋπάλληλων –συμπεριλαμβανομένων των βίαιων συγκρούσεων με την αστυνομία και τους απεργοσπάστες (η αστυνομία χρησιμοποιήθηκε από τη στιγμή εκείνη συστηματικά εναντίον των ανταπεργοσπαστών)– ή στις «εσωτερικές παρελάσεις» (χαρακτηριστική μορφή κινητοποιήσεων στη FIAT) από κυβερνητικούς υπαλλήλους στα Υπουργεία. Για να μην αναφερθούμε σε ορισμένα πιο συγκεκριμένα αποτελέσματα, όπως τη χρησιμοποίηση από τους εργάτες των εργατοδικίων. Το γεγονός αυτό σήμαινε για ορισμένους δικαστικούς ένα πρόγραμμα υπέρβασης του αδιεξόδου του καθαρά δικαστικού-φορμαλιστικού αγώνα για το σεβασμό του εργατικών κανόνων και εγγυήσεων ενάντια στις παράνομες πρακτικές της δικαιοσύνης, ενώ έκτοτε αναδύεται μια νέα πρακτική της εργατικής τάξης στα νομικά ζητήματα.

Επιπλέον, οι αγώνες για την υγεία και την ασφάλεια στους χώρους εργασίας παρείχε στους γιατρούς ένα πρόγραμμα ρήξης με τα εταιρικά συμφέροντα του ιατρικού επαγγέλματος. Από το σημείο αυτό ξεκινά η μαζική κριτική της ιατρικής και του ιατροφαρμακευτικού εξουσιαστικού συμπλέγματος, το οποίο, σε θεσμικό επίπεδο, αποτέλεσε μία από τις κύριες κατακτήσεις της εργατικής τάξης. Η ταξική αντίσταση στην αναδιάρθρωση και οι τεχνολογικές καινοτομίες στα εργοστάσια οδήγησαν επίσης μηχανικούς και τεχνικούς

σε μία κριτική της βιομηχανικής και εργοστασιακής οργάνωσης από τη σκοπιά της εργατικής τάξης. Τελικά, η ενοποίηση του συστήματος αξιολόγησης για το υπαλληλικό προσωπικό και τους εργάτες (στάτους προσωπικού) μαζί με την κατάκτηση των «150 ωρών» (εργατική-εκπαιδευτική άδεια επί πληρωμή) εκχωρήθηκαν με το συμβόλαιο των μηχανικών του 1972, το οποίο και μεταγενέστερα γενικεύτηκε. Η πρόσφατη αυτή νίκη, αυτόνομη και διακριτή τόσο από τα επαγγελματικά προγράμματα επανεκπαίδευσης, όσο και από τα συνδικαλιστικά εκπαιδευτικά μαθήματα, επέβαλε εκ νέου την εργοστασιακή παρουσία της εργατικής τάξης στα κρατικά σχολεία και πανεπιστήμια.

Η έλευση των «150 ωρών» εργατικής-εκπαιδευτικής άδειας στα πανεπιστήμια αποτέλεσε μια ριζοσπαστική αλλαγή. Τα αποτελέσματα της απελευθέρωσης της εισαγωγής στα πανεπιστήμια άρχισαν να γίνονται φανερά στο μακρο-επίπεδο. Δυο νέα στοιχεία ώθησαν την παλιά ελίτ και τις ακαδημαϊκές μορφές σε κρίση: από τη μια πλευρά, οι φοιτητές προλεταριακής καταγωγής/ οι φοιτητές που είχαν προλεταριοποιηθεί και από την άλλη, οι εργάτες-φοιτητές. Σε αυτά πρέπει να προστεθεί και ακόμα ένας παράγοντας που σχετίζονταν με τη γενιά: οι φοιτητές που εγγράφονταν στο πανεπιστήμιο προέρχονταν από ένα μαθητικό κίνημα τόσο συμπαγές, όσο και δοκιμασμένο στο μαζικό ακτιβισμό του δρόμου. Όλοι αυτοί λοιπόν που εισέρχονταν σε τεχνικές, εμπορικές ή λογιστικές σχολές είχαν ένα υπόβαθρο αγώνα γύρω από τη σχέση μεταξύ εκπαίδευσης και απασχόλησης. Η μαζική συνέλευση (συνάθροιση) παρέμεινε η βάση της πολιτικής διαμόρφωσης, αν και η πολιτική δομή των αγωνιστών προέρχονταν από το *servizio d'ordine* (την οργάνωση των συντονιστών, τις «ομάδες κρούσης» των πορειών) και από την πολιτική οργάνωση στην κοινότητα, στη γειτονιά.

Ο νέος προσδιορισμός του ρόλου του πανεπιστημίου και η ανάδυση του γυναικείου κινήματος

Αυτή η νέα γενιά με την είσοδό της στο πανεπιστήμιο δε βρήκε τίποτα το καινούριο, ή το ανώτερο με όρους κουλτούρας και πολιτικής έκφρασης, από ό,τι είχε ήδη κατακτηθεί στα Λύκεια ή μέσω της δραστηριότητας των πολιτικών ομάδων. Συγκριτικά, το πανεπιστήμιο έμοιαζε με άψυχη και ελεεινή γραφειοκρατική δομή που δεν είχε να προσφέρει παρά ελάχιστα. Η παλιά ακαδημαϊκή ελίτ, παρά την εξέγερση των φοιτητών του 1968, κατόρθωσε να αποκτήσει μία νέα γενιά οπορτουνιστών καθηγητών. Η γραφική αλαζονεία των παλαιότερων ακαδημαϊκών αντικαταστάθηκε

από μία γενιά αργυρώνητων και σπάταλων ατόμων. Οι διανοούμενοι της «Νέας Αριστεράς» της σοδειάς του '68, και όσοι διαμορφώθηκαν στις λεγόμενες μειοψηφικές ομάδες της δεκαετίας του '60, όπου δεν «ξεπουλήθηκαν» ανοιχτά στο σύστημα, είτε μπήκαν στην υπηρεσία της συνδικαλιστικής Αριστεράς, είτε άσκησαν το διττό ρόλο της οργανωτικής στράτευσης συνδυασμένης με τον «επιστημονικό» ακαδημαϊσμό. Κάθε δυνατότητα που το πανεπιστήμιο μπορούσε να προσφέρει για την εξεύρεση μίας νέας κουλτούρας, την αποτίμηση και την ανασυγκρότηση της επαναστατικής θεωρίας, καθώς και τη δημιουργία νέων θεωρητικών όπλων, αποτράπηκαν δημοσίως τόσο από τις ομάδες όσο και από τον αριστερό τύπο και τους εκδότες. Στο εξής, το πανεπιστήμιο αντιμετώπιζονταν ως αυτό που ήταν: ένα γραφειοκρατικό φίλτρο κοινωνικής ανόδου και τίποτα παραπάνω. Το περιεχόμενο της ακαδημαϊκής κουλτούρας δεν αμφισβητήθηκε. Αντιθέτως, υπήρξε μια μαζική αποστροφή προς τις διαλέξεις και τα σεμινάρια. Ο αγώνας εναντίον των κριτηρίων εισαγωγής στα πανεπιστήμια, όπως εκείνος του 1968, ήταν πια χωρίς νόημα, μιας και το Κράτος επέβαλε από μόνο του τη μαζική και ελεύθερη είσοδο σε αυτό. Τα κριτήρια επιλογής τώρα λάμβαναν χώρα σε άλλα επίπεδα, όπως στο επίπεδο του εισοδήματος και των αναγκών: όχι πια δηλαδή με την ψήφο των ακαδημαϊκών λειτουργιών, αλλά με τη δομική ακαταλληλότητα των υπηρεσιών. Στο σημείο αυτό, ο αντίκτυπος της κρίσης και η αύξηση του κόστους ζωής έπαιξαν έναν καθοριστικό ρόλο.

Ο απολογισμός αυτός μας φέρνει στα τέλη του 1973 και στην πετρελαϊκή κρίση, την οποία και χρησιμοποιούμε ως συμβολική ημερομηνία για την έναρξη της δεύτερης φάσης. Ωστόσο, πριν προχωρήσουμε, πρέπει να επιστρέψουμε στο σημαντικό εκείνο γεγονός με το οποίο άρχισαν να μετασχηματίζονται οι όροι του κινήματος του 1970-71 ήδη από την προηγούμενη φάση: τη γέννηση του φεμινιστικού κινήματος. Το κίνημα αυτό έθεσε άμεσα το ζήτημα της ηγεμονίας στο κοινωνικό εργοστάσιο και για το λόγο αυτό υπήρξε ανάλογο, τόσο στις διαστάσεις που εξέλαβε όσο και στα αιτήματα που έθεσε, με την ηγεμονία του εργάτη-μάζα. Τα συγκεκριμένα και αυτόνομα συμφέροντα των γυναικών, τα οποία οργανώθηκαν από τις γυναίκες, όχι μόνο αμφισβήτησαν ευθέως τις οικογενειακές σχέσεις παραγωγής, αλλά πολύ περισσότερο συνέβαλαν, λαμβάνοντας μάλιστα μια αυτόνομη πολιτική μορφή ως ανεξάρτητο φεμινιστικό κίνημα, στο ριζικό διαχωρισμό από τις διαμεσολαβήσεις του «κομματικού συστήματος», από την αντιπροσώπευση των εργατικών σωματείων και, πάνω από όλα, των ίδιων των επαναστατικών αριστερών ομάδων. Με την επανακάλυψη του εαυτού

τους και τη διεκδίκηση του ίδιου τους του σώματος, των αναγκών και των επιθυμιών τους, με μια λέξη, της υποκειμενικότητάς τους, βλέπουμε τις απαρχές μιας νέας κριτικής της αλλοτριωμένης στράτευσης –ένα από τα κομβικά θέματα του κινήματος σε αυτή τη δεύτερη φάση–, αλλά επίσης, και κυρίως, το σημείο εκκίνησης για τη γενική θεματική των αναγκών μες το κίνημα.

Όλα αυτά παρέμειναν μία λανθάνουσα τάση, μέχρι την έναρξη της φάσης της οξείας κρίσης του 1974-75. Σε θεσμικό επίπεδο, η κρίση αυτή συνέπεσε με την ήττα της «στρατηγικής της έντασης». Στο σημείο, δε, όπου η βία της κρίσης ενάντια στη σύνθεση της τάξης έφτασε στο απόγειό της, η ιταλική Αριστερά –συμπεριλαμβανομένης μιας μεγάλης μερίδας εξωκοινοβουλευτικών ομάδων– γιόρταζε τη νίκη της σε θεσμικό επίπεδο, θεωρώντας πως πρακτικά η αποστολή της είχε εκπληρωθεί!

Το σφάλμα του να θεωρείς τη μορφή της κρατικής εξουσίας ως την ουσία της

Στο σημείο αυτό φαίνεται με εντυπωσιακό τρόπο η βία όλων των αντιφάσεων και, πάνω από όλα, η απόσταση που υπήρχε μεταξύ της «πολιτικής» και της πραγματικότητας της τάξης, η οποία και σημάδεψε την «ατελή συνθήκη Togliatti» που περιγράψαμε προηγουμένως. Η προσοχή της Αριστεράς εστιάστηκε στη μορφή του Κράτους και όχι στην κρατική μορφή ως υπολογισμένη ή εδραιωμένη μορφή ενάντια στην αυτονομία της εργατικής τάξης. Αντιθέτως, η κρατική μορφή εκλήφθηκε ως μια μορφή κάθε αυτή, μια μορφή ανεξάρτητη από οτιδήποτε άλλο, σε φορμαλιστικό-πολιτικό επίπεδο και μόνο. Η κρίση της Δεξιάς στρατηγικής της έντασης ερμηνεύθηκε λανθασμένα από την Αριστερά ως κρίση της κρατικής μορφής. Η βίαιη εγκατάλειψη, από την πλευρά της Χριστιανοδημοκρατικής κυβέρνησης, της δόλιας χρήσης του φασιστικού προσωπικού και της μεθόδου της προβοκάτσιας ερμηνεύθηκε λανθασμένα ως κρίση του καθεστώτος. Η πρόσκαιρη δριμύτητα των εσωτερικών συγκρούσεων μέσα στο Χριστιανοδημοκρατικό κόμμα και τα «διαχωρισμένα μέλη» του Κράτους (μυστικές υπηρεσίες, ασφάλεια κλπ.) ερμηνεύθηκαν λανθασμένα ως κρίση της κρατικής εντολής γιατί παραγνώρισαν την υπόσταση της κρατικής εξουσίας. Στο μεσοδιάστημα, η πραγματική αναδόμηση του κομματικού συστήματος προήλθε από τα κάτω: η μορφή του Κράτους είχε ήδη διεισδύσει στο χώρο του εργοστασίου και το μόνο που χρειάζονταν τώρα ήταν να διαδοθεί η ιδεολογία της κρίσης σε μια μηχανή ευθέως στραμμένη εναντίων των συμφερόντων της εργατικής τάξης.

Αποτέλεσμα αυτών ήταν η προσωρινή κρίση

σε κυβερνητικό επίπεδο, η οποία όμως συνδυάστηκε με μια σταδιακή «σταθεροποίηση» στα εργοστάσια. Η εφαρμογή σκληρών μέτρων σε υψηλές θέσεις, η αποκάλυψη σκανδάλων, η απειλή χρήσης μαφιόζικων μεθόδων στο μέγιστο βαθμό και η διαφθορά των ελίτ και της γραφειοκρατίας, που δημοσιοποιήθηκε για πρώτη φορά σε όλη της την ωμότητα, έγιναν με έναν τέτοιο τρόπο γνωστά ώστε να καταδείξουν, προβοκατόρικα, τα προνόμια ατιμωρησίας που έχαιρε το «κομματικό σύστημα». Υπουργοί, εισαγγελείς, τραπεζίτες, αξιωματικοί της αστυνομίας, των οποίων οι παράνομες και δόλιες πρακτικές αποκαλύφθηκαν περίτρανα και συζητήθηκαν, δεν τιμωρήθηκαν με κανενός είδους ποινή στέρησης ελευθερίας ή εισοδήματος. Συνεπώς, το μόνο για το οποίο χρησίμευσαν στην πραγματικότητα τα σκάνδαλα του καθεστώτος (που οι ηλίθιοι της Προλεταριακής Δημοκρατίας, μαζί με άλλους που ήταν δεμένοι στο βαγόνι του ΚΚΙ, είδαν σαν την «τελεσίδικη σήψη του συστήματος») ήταν ως παράγοντας εκφοβισμού και άρα ενδυνάμωσης της κρατικής μορφής που βασιζέται στο κομματικό σύστημα.

Στο μεταξύ «σκληρά μέτρα» υιοθετήθηκαν και στο εργοστάσιο! Από το 1974, ο ρυθμός κλεισίματος των εργοστασίων, με απολύσεις και υποβολή σε διαθεσιμότητα, άρχισε να αμβλύνεται εξαιτίας της συστηματικής προσφυγής στην *cassa integrazione* (το κρατικο-εργοδοτικό ταμείο που παρείχε αποζημιώσεις για τις περιόδους ανεργίας σε βιομηχανίες και τομείς χτυπημένους από την κρίση). Το σύστημα των νομικών εγγυήσεων στις εργατικές συμβάσεις, που είχε συσταθεί χάρις την εργατική επίθεση του 1969, δεν έσπασε και διατηρήθηκε ανέπαφο. Με άλλα λόγια, κατάφερε να επιβιώσει ως νομικο-συμβολαϊκό πλαίσιο. Ωστόσο, η πραγματικότητα του «εγγυητισμού», η οποία δεν εξαρτάται από γραπτούς κανονισμούς ή εργατικές συμβάσεις, αλλά από την ομοιογένεια και την ενότητα της ταξικής οργάνωσης και του πολιτικού δικτύου της ταξικής αυτονομίας που οικοδομήθηκε στα εργοστάσια τα προηγούμενα χρόνια, δέχθηκε επίθεση με όλα τα διαθέσιμα μέσα.

Εστιάζοντας στην υποκειμενικότητα της τάξης, που αποτελεί και το κύριο θέμα μας σε αυτό το άρθρο, βλέπουμε πως αρχίζει να εδραιώνεται (πέραν της γνωστής χειροτέρευσης των συνθηκών εργασίας) μία περίοδος σιωπής – σιωπής μέσα στην οποία βρισκόμαστε ακόμα και σήμερα. Αυτό συνέβη εξαιτίας, από τη μία πλευρά, της απουσίας εναλλακτικών πολιτικών δομών και, από την άλλη, της παρακμής των δημοκρατικών συνδικαλιστικών θεσμών. Στα εργοστάσια οι εργάτες στις μαζικές συγκεντρώσεις, οι οποίες πια γίνονται όλο και πιο σπάνια, δε μιλάνε πια. Υπομένουν μες

τη σιωπή το συνεχές σφυροκόπημα της επίσημης γραμμής του συνδικάτου («Τα πράγματα μπορεί και να χειροτερεύσουν», «πρέπει να αποδεχτούμε ως έχει την παρούσα κατάσταση», «πρέπει να σφίξουμε κι άλλο το ζωνάρι, να κάνουμε μερικές θυσίες» κλπ.). Εγκλωβίζονται σε μία συμπεριφορά μη-έκφρασης των ίδιων τους των αναγκών και μένουν απαθείς όταν εξαπολύονται απειλές εναντίον της πρωτοπορίας των αγωνιστών ή όταν αυτοί καθαιρούνται ή αποβάλλονται από τα εργοστάσια με την αμέριστη συναίνεση – ή ακόμα και την ανοιχτή συνέργεια – των συνδικάτων και των κομματικών στελεχών. Ενώ οι καθαιρέσεις των αγωνιστών αποτελούσαν μέχρι πρότινος μια υφέρπουσα και σιωπηρή διαδικασία, η μετάβαση στη δεύτερη φάση υπήρξε πιο καθαρή και πιο φανερή: η πολιτική αντιπαράθεση με τους εργάτες γίνεται μετωπική, μια αποφασισμένη προσπάθεια του «κομματικού συστήματος» να κανονικοποιήσει τη συμπεριφορά των εργατών και των μορφών πάλης τους. Ιδωμένη από την οπτική αυτή, η πρόοδος που συντελέστηκε στη σφαίρα των «πολιτικών δικαιωμάτων» στη νέα αυτή φάση, πρέπει να γίνει κατανοητή ως αντιπερισπασμός – παρόλο που, βέβαια, δεν πρέπει να υποτιμήσουμε τα αποτελέσματά της, τόσο στη νομιμοποίηση του γυναικείου κινήματος (γεγονός που του επιτρέπει να ανοιχτεί σε ένα ευρύτερο πολιτικό μέτωπο), όσο και στην επιτάχυνση της κρίσης των στρατιωτικών θεσμών. Παρά τις θετικές αυτές πλευρές, αποτελεί κοινό τόπο πως το μακροσκοπικό στοιχείο της περιόδου 1974-76 παραμένει η ανικανότητα των εργατικών αγώνων να διαταράξουν την ισορροπία του «κομματικού συστήματος» και να αποσταθεροποιήσουν τις εσωτερικές του σχέσεις. Σημαντικό ρόλο στην προσωρινή αυτή άμβλυνση της πολιτικής επίδρασης του αγώνα της εργατικής τάξης έπαιξε η αποκεντρωμένη πολιτικο-διοικητική δομή των περιφερειακών εξουσιών και των τοπικών αρχών. Αυτές οι τελευταίες παρενέβαιναν όλο και πιο πολύ με σκοπό να παίξουν το ρόλο του μεσάζοντα και του διαιτητή στις εντός του εργοστασίου αντιπαραθέσεις.

Μια αναπτυσσόμενη ταξική σύνθεση: ο ρόλος του μικρού εργοστασίου και ο διάχυτος εργάτης

Οι μικρές επιχειρήσεις και τα εργοστάσια έπαιξαν ιδιαίτερο ρόλο στην ταξική υποκειμενικότητα και τις μορφές αγώνα που αναπτύχθηκαν. Στο επίπεδο αυτό, ο πόλεμος θέσεων (επίθεση εναντίον αντεπίθεσης, τα κλεισίματα και οι καταλήψεις) είναι ακριβώς αυτός που κάνει να αναδυθούν οι διαδικασίες ανασύνθεσης της εργατικής τάξης. Αν και είναι ίσως ακόμα δύσκολο να

εξακριβωθεί, πιθανότατα το μικρό εργοστάσιο παρείχε το καλύτερο δυνατό έδαφος, την «τρύπα εισόδου» που έψαχνε ο τυφλοπόντικας προκειμένου να αρχίσει ξανά το σκάψιμό του. Βέβαια στην πραγματικότητα, τα μικρά εργοστάσια δεν είναι ομοιογενή μεταξύ τους και παρουσιάζουν κραυγαλέες διαφορές και αντιθέσεις. Για παράδειγμα: διαφορές μεταξύ του χαμηλού τεχνολογικού επιπέδου, μεταξύ των απαρχαιωμένων επιπέδων οργάνωσης και της μεγάλης τάσης για καινοτομία· μεταξύ καταστάσεων ολικής παράλυσης των αγορών και καταστάσεων όπου προσφέρονται νέες ευκαιρίες διεξόδου σε αυτές· μεταξύ εργοστασίων που απευθύνονται σε τοπικές αγορές και εργοστασίων που εξυπηρετούν μόνο την διεθνή αγορά· μεταξύ εταιρειών που εξαρτώνται εξ' ολοκλήρου από ασφυκτικά δάνεια και εταιρειών, όπως οι συνεταιριστικές, που δεν υπόκεινται στην τοκογλυφία των τραπεζιτών· μεταξύ εταιρειών που έχουν επιχειρησιακά σωματεία και άλλων (που είναι και περισσότερες σε αριθμό) που δε διαθέτουν οποιουδήποτε είδους συνδικαλιστική οργάνωση· μεταξύ εταιρειών με περιορισμένο και κακοπληρωμένο εργατικό δυναμικό και εταιρειών με καλοπληρωμένο και υψηλά καταρτισμένο εργατικό δυναμικό· τέλος, διαφορές μεταξύ εργοστασίων διαφορετικής κλίμακας όπου όλα τα παραπάνω στοιχεία συνυπάρχουν στην ίδια στέγη. Για την ακρίβεια, η ανομοιογένεια αυτή συνεπάγεται αφενός μεν πως ο εργάτης της μικρο-μεσαίας επιχείρησης δεν αποτελεί το πλειοψηφικό εκείνο κοινωνικό σημείο αναφοράς της τάξης του οποίου τα αιτήματα και οι μορφές πάλης να μπορούν να ανυψωθούν στο γενικό επίπεδο των πολιτικών στόχων, αφετέρου δε πως το είδος της σχέσης που αναπτύσσεται στα μεγάλης κλίμακας εργοστάσια με τις μαζικές πρωτοπορίες που είναι ικανές να σύρουν ένα ολόκληρο κίνημα δεν είναι το ίδιο με το είδος της σχέσης που αναπτύσσεται στις μικρο-μεσαίες επιχειρήσεις.

Με άλλα λόγια, στην τελευταία αυτή περίπτωση υπάρχει μια ανεπάρκεια των πολιτικών εκείνων μηχανισμών που είχαν σηματοδέσει τον κύκλο αγώνων του εργάτη μάζα. Κάτι τέτοιο όμως δε σημαίνει με τη σειρά του πως δεν υπάρχει κανένα γενικό πολιτικό δυναμικό. Αντιθέτως, υπάρχει ένα σύνολο μηχανισμών ανασύνθεσης οι οποίοι έχουν ως βάση τους ακριβώς αυτήν την ανομοιογένεια.

Ας ξεκινήσουμε με την ηλικία ακριβώς επειδή τα μικρά εργοστάσια έχουν την τάση να χρησιμοποιούν μια περιορισμένη σε αριθμό εργατική δύναμη –με τη χρήση ανηλίκων και ανθρώπων πολύ νεαρής ηλικίας, να είναι, όπου δεν αποτελεί τον κανόνα, τουλάχιστον πολύ συχνή. Η πιο ισχυρή, ίσως, πτέρυγα του κινήματος της προλεταριακής νεολαίας στρατολογήθηκε μέσα

από τα μικρά εργοστάσια. Κατά την ίδια περίοδο, τα εργοστάσια ακριβώς επειδή απασχολούσαν ένα σημαντικό αριθμό εργατριών χρησίμευσαν και ως υπέδαφος για τη στρατολόγηση ενός μεγάλου κομματιού του γυναικείου κινήματος, που είχε βαθιά συναίσθηση του ζητήματος των υλικών αναγκών. Επιπλέον, υπάρχει και το ζήτημα της εργατικής δύναμης που απασχολείται σε επισφαλείς εργασίες (*lavoro precario*), σε εργασία στο σπίτι, στη μαύρη εργασία (*lavoro nero*) κλπ: η κρίση έχει εξαλείψει τον ανυπέβλητο κατακερματισμό μεταξύ των διαφόρων «βιομηχανικών μονάδων» δημιουργώντας το φαινόμενο του «διάχυτου εργάτη» (*operaio disseminato*) (τον οποίο βέβαια τον συναντάμε και σε άλλες εποχές της ιστορίας του ιταλικού προλεταριάτου). Με άλλα λόγια, είχε δημιουργήσει τη συνειδητή διασπορά της εργατικής δύναμης εντός μιας γεωγραφικής περιοχής σε μία ενδιάμεση κατάσταση μεταξύ τυπικής και πραγματικής υπαγωγής στο Κεφάλαιο. Αυτό ήταν και το σχέδιο που τέθηκε σε εφαρμογή εναντίον της πολιτικής συγκέντρωσης της τάξης. Ωστόσο, αφήνοντας στην άκρη τις δομικές αυτές πλευρές του ζητήματος, μεγάλες αλλαγές μπορούν να ανευρεθούν και στην ίδια την υποκειμενικότητα των εργατών των μικρών εργοστασίων ακριβώς επειδή είναι δύσκολο για αυτούς να εφαρμόσουν οργανωτικά μοντέλα και μορφές αγώνα τα οποία ίσχυαν για τη μεγάλης κλίμακας βιομηχανία και μόνο. Στο σημείο αυτό είναι που διαφαίνεται η κρίση λειτουργίας των συνδικαλιστικών οργανώσεων, η οποία καθόριζε τον αγώνα των εργατών στα μεγάλα εργοστάσια. Η μετάβαση από την εργατική δύναμη στην εργατική τάξη (μια διαδικασία που στο μεγάλο εργοστάσιο είναι εξασφαλισμένη από το γεγονός και μόνο της μαζικοποίησης) είναι μια μετάβαση που ο εργάτης του μικρού εργοστασίου πρέπει να κατακτήσει μέσω πολιτικών διαδικασιών και, κατά καμία έννοια, δεν είναι από τα πριν «δοσμένη». Η πρακτική της βίας οφείλει να αναπληρώσει την απουσία των πλειοψηφιών και το χαμηλό επίπεδο συμμετοχής. Αν ιστορικά οι ρίζες της άμεσης δράσης των ένοπλων εργατικών ομάδων μπορούν να ανευρεθούν στο παλιό «Στάλιγκραντ» της εργατικής τάξης, τότε με πολιτικούς όρους αυτές βασίζονται στο πρότυπο του μικρού εργοστασίου.

Για να ανακεφαλαιώσουμε: το μικρό εργοστάσιο διαδραμάτισε έναν κρίσιμο ρόλο. Παρείχε το υλικό υπέδαφος για την ανασύνθεση του νεανικού προλεταριάτου, του γυναικείου κινήματος, του αγώνα ενάντια στις υπερωρίες και τη μαύρη εργασία, ενώ παρείχε μια διαμεσολαβητική δίοδο μεταξύ της συμπεριφοράς του διάχυτου εργάτη και της συμπεριφοράς του εργάτη των μεγάλων βιομηχανικών μονάδων.

Εντούτοις, οι θέσεις αυτές αναφορικά με το

μικρό εργοστάσιο δεν πρέπει να γίνουν κατανοητές με τη θεσμική τους έννοια. Με άλλα λόγια, η νέα ταξική σύνθεση που αναδύεται σε αυτήν τη δεύτερη φάση δεν έχει ούτε κάποιο θεσμό που να τη συμβολίζει, ούτε και κάποια πλειοψηφική κοινωνική φιγούρα που να την εκπροσωπεί. Αυτό καθίσταται όλο και εμφανέστερο εξετάζοντας τον έτερο μεγάλο τομέα στρατολόγησης: τη βιομηχανία των υπηρεσιών. Εδώ μπορεί να δει κανείς παρόμοια μεταξύ τους πρότυπα να επαναλαμβάνονται. Τα τελευταία 30 χρόνια σε όλες τις καπιταλιστικές κοινωνίες η απασχόληση έχει βαλτώσει ομοιόμορφα στη βιομηχανία, ενώ έχει αυξηθεί στις υπηρεσίες. Εντούτοις, εκείνο που δεν έχει εξομοιωθεί ομοιόμορφα είναι τόσο το επίπεδο των μισθών σε κάθε αντίστοιχο τομέα υπηρεσιών, όσο και οι μεγάλες διαφορές στα επίπεδα οργάνωσης και αποτελεσματικότητας. Το πρόβλημα εδώ είναι αυτό της ιδιαίτερης πολιτικής συγκυρίας. Με δυο λόγια: ο ασαφής διαχωρισμός μεταξύ του χώρου των υποδοχέων εισοδήματος και του χώρου των υπηρεσιών, η εφαρμογή του μεταρρυθμιστικού προγράμματος των συνδικάτων μετά από το Καυτό Φθινόπωρο που είχε ως στόχο την εκτροπή των εργατικών πιέσεων από το βιομηχανικό στον έμμεσο μισθό και η αποκέντρωση των κρατικών λειτουργιών –όλα αυτά συνέβαλαν στο να καταστεί ο τομέας των υπηρεσιών σημείο κλειδί για το ξέσπασμα πολιτικών εντάσεων. Όταν, δε, η ιδέα για το δικαίωμα στο μισθό άρχισε να διαδίδεται ταυτόχρονα με την ανάδυση της πολιτικής πραγματικότητας των «νέων αναγκών», τότε οι πολιτικές εντάσεις άρχισαν να καθίστανται εκρηκτικές.

Η αλλαγή θέσης της τοπικής αρχής και οι υπάλληλοι γύρω από το Κράτος

Το κύριο γεγονός της παρούσας κατάστασης είναι η αυξανόμενη πολιτική πίεση τόσο πάνω στον τομέα των υπηρεσιών, των εταιρειών και των επιχειρήσεων του τομέα αυτού, όσο και πάνω στους πολιτικούς και διοικητικούς θεσμούς. Ο τομέας των υπηρεσιών οικοδομήθηκε μέσα από ένα σύνολο υποκειμενικών και δομικών πιέσεων, για τις οποίες απαιτείται μια ανάλυση στο μικρο-επίπεδο. Το γεγονός των πιέσεων είναι και το μόνο στοιχείο ομοιογένειας στην υπάρχουσα κατάσταση, γιατί όταν εξετάζει κανείς τα επίπεδα οργάνωσης ή τα επίπεδα οργανικής σύνθεσης του κεφαλαίου τότε συναντά ριζικές διαφορές. Από τη μία, υπάρχει το παράδειγμα των πετροχημικών εταιρειών και των εταιρειών ηλεκτρικής ενέργειας, όπως η SIP και η ENEL, δηλαδή ένας χώρος τεχνολογιών αιχμής που περιλαμβάνει τεράστιες δαπάνες, χρηματοδοτούμενες από τράπεζες και χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς

(η SIP αποτελεί μία από τις πιο χρεωμένες εταιρείες της ιταλικής οικονομίας), συνοδευμένες από φαινόμενα βιαίας αναδιάρθρωσης. Από την άλλη, βρισκόμαστε στην καρδιά της εργατικής τάξης (Sit Siemens, Face Standard, Ansaldo Meccanico, Breda, πρώην-Pelizzari) και ταυτοχρόνως σε μια περιοχή όπου οι υπεργολαβίες έχουν δημιουργήσει μια μεγάλη δεξαμενή επισφαλούς εργατικής δύναμης (*forza-lavoro precario*), όπως επί παραδείγματι το περιφερόμενο εργατικό δυναμικό της SIP. Παρόλο που οι εργατικοί αγώνες και οι μορφές οργάνωσης σε αυτές τις περιοχές έχουν ακολουθήσει τους κύκλους της ευρύτερης ταξικής πάλης, ωστόσο το γεγονός πως οι εταιρείες αυτές βρίσκονται στο επίκεντρο των θεμελιωδών αποφάσεων που αφορούν το περίφημο «μοντέλο της ανάπτυξης» (π.χ. το ζήτημα της ενεργειακής πολιτικής) σημαίνει πως τα εργατικά αιτήματα παρουσιάζουν την τάση να διαφεύγουν από τα παραδοσιακούς διαύλους της συλλογικής διαπραγμάτευσης και της ανάπτυξης της *tout court** πολιτικής διαβούλευσης.

Η κατάσταση παρουσιάζεται ανάλογη και όσον αφορά τα πιστωτικά ιδρύματα. Το γεγονός πως έχουμε να κάνουμε με εργαζόμενους, που συχνά θεωρούνται ότι ανήκουν σε έναν από τους προνομιακούς τομείς του εργατικού δυναμικού εξαιτίας των, σχετικά, υψηλών τους αμοιβών, δεν έχει εμποδίσει τον αγώνα τους από το να ανοιχτεί και να αποκτήσει συγκεκριμένα σημεία επαφής με την πολιτική μορφή της αυτονομίας του εργάτη μάζα. Στις περιοχές αυτές, η σύνδεση με την ευρύτερη ταξική σύνθεση έχει διευκολυνθεί και από το μεγάλο αριθμό εργαζομένων τόσο στα πιστωτικά ιδρύματα, όσο και γενικότερα στον τομέα των υπηρεσιών, οι οποίοι έχουν εγγραφεί στα πανεπιστήμια. Το γεγονός πως οι τραπεζοϋπάλληλοι έχουν προσληφθεί από το τοκοφόρο κεφάλαιο τους έχει επιτρέψει από τη μία πλευρά να κατανοήσουν τον τρόπο με τον οποίο το κεφάλαιο διαχειρίζεται την κρίση και από την άλλη τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί το χρήμα εντός της κρίσης. Κι εδώ όμως ακόμα, το εργατικό δυναμικό υπόκειται στον έλεγχο που ασκεί το συνδικάτο.

Όσον αφορά όμως τους εργαζόμενους στα νοσοκομεία, την τοπική αυτοδιοίκηση και τις κοινωνικές υπηρεσίες, η κατάσταση εμφανίζεται ριζικά διαφορετική. Εδώ, το κομματικό σύστημα δεν μπορεί να αναθέσει τις βασικές πολιτικές επιλογές στα «οικονομικά συμφέροντα». Το «κομματικό σύστημα» πρέπει να λάβει πρωτοβουλίες κατευθείαν στο ζήτημα της οργάνωσης των ιεραρχιών και της οργάνωσης της εργασίας, στο ζήτημα της περικοπής θέσεων εργασίας και της μείωσης του εργατικού κόστους και πάνω από όλα στο ζήτημα του αιτήματος για αύξηση του εισοδήματος και καλύτερες

υπηρεσίες –π.χ. τη διαπραγματεύση μεταξύ της νέας ταξικής σύνθεσης και του ανερχόμενου συστήματος «αναγκών». Αυτή ήταν και η πρώτη δοκιμασία που έπρεπε να αντιμετωπίσει το Κομμουνιστικό Κόμμα στο νέο του ρόλο ως κυβερνών κόμμα στην τοπική αυτοδιοίκηση. Σε ορισμένα ιδρύματα, και συγκεκριμένα στα νοσοκομεία, για πρώτη φορά ξεσπάνε αγώνες, αποκαλύπτοντας αφενός μεν την ύπαρξη συνθηκών εργασίας και αμοιβών που είχαν εξαλειφτεί εδώ και χρόνια από τη βιομηχανία, αφετέρου δε αδιανόητων ιεραρχικών δομών στην «εποχή της ισότητας». Ο ηγέτης του CGIL**, Λάμα, επιφύλασσε εναντίον των εργαζομένων στα νοσοκομεία λόγια πολύ πιο σκληρά από εκείνα που χρησιμοποίησε εναντίον των φοιτητών. Το «κομματικό σύστημα» έκανε έκκληση στο στρατό προκειμένου να διασπάσει τον αγώνα τους. Ακολούθως, ανασύρθηκε η λογική της υπονόμευσης –του τριτογενή τομέα– μέσω των πελατειακών σχέσεων –τριτογενώς– προκειμένου να παρέχει μια βάση μέσω της οποίας οι θεσμοί θα κατάφερναν να αντιταχθούν στις νέες μορφές αγώνα των εργαζόμενων στις κοινωνικές υπηρεσίες.

Οι εργάτες των μεταφορών, μικρή επιχείρηση και πλευρές της αποκέντρωσης

Παρόμοια είναι η κατάσταση και για τους εργάτες στις μεταφορές, τον τρίτο μεγάλο τομέα που τροφοδότησε αυτή τη νέα ταξική σύνθεση. Για ακόμα μια φορά, το «κομματικό σύστημα» και τα συνδικάτα λειτούργησαν ως προσταγή πάνω στην εργατική δύναμη. Παρά το γεγονός πως οι αγώνες των εργατών στους σιδηροδρόμους αντιμετωπίστηκαν με τον ίδιο σκληρό τρόπο με εκείνον των εργαζομένων στα νοσοκομεία, το γεγονός πως το συνδικάτο τους είχε μία μακρά, και όπως λένε μερικοί, ένδοξη, παράδοση έκανε τα πάντα να μοιάζουν εκρηκτικά (π.χ. ο τρόπος με τον οποίο το Συνδικάτο αυτό αποκρούστηκε όταν προσπάθησε να πάρει τον έλεγχο του εργατικού δυναμικού και να επιβάλλει αυταρχικές πολιτικές). Καλώς ή κακώς, στα νοσοκομεία η αυτόνομη πάλη είχε θέσει σε εφαρμογή διαδικασίες συνδικαλιστικοποίησης. Από την άλλη, στους σιδηροδρόμους, συνέβη μία μαζική όσο και συνειδητή απόρριψη της ιδιότητας κάποιου να είναι μέλος του CGIL. Αλλά εδώ αρχίζουμε να αγγίζουμε ζητήματα που είναι περισσότερο και από γνωστά...

Λιγότερο γνωστή, αλλά απείρως εκρηκτικότερη, είναι η κατάσταση στις οδικές μεταφορές. Εδώ έχουμε μία μάζα από μισθωτούς και από ανεξάρτητους χειριστές, που ο καθένας τους ισούται με είκοσι εργάτες της *Mirafiori*. Το «αντικειμενικό» βάρος αυτού του εργατικού δυναμικού είναι τρομακτικό και πιθανά αποτελεί το

μοναδικό κομμάτι της τάξης σήμερα που θα μπορούσε να παραλύσει ολόκληρο τον καπιταλιστικό κύκλο. Η απεργία των οδηγών φορτηγών στα Βορειοδυτικά έδωσε μία πρώτη γεύση επ' αυτού. Το Κομμουνιστικό Κόμμα, μέσω των συνεταιρισμών, ελέγχει ένα σημαντικό κομμάτι αυτού του τομέα. Η απεργία των οδηγών φορτηγών παρείχε μια μόνο ένδειξη για το που θα μπορούσε να κυμανθεί το επίπεδο της βίας: επτά με οχτώ χιλιάδες σκασμένα λάστιχα, σύμφωνα με πηγές του ίδιου του συνδικάτου, μέσα σε λίγες μέρες.

Το «κομματικό σύστημα» (το οποίο, ειρήσθω εν παρόδω, έσπευσε να επικυρώσει το συμβόλαιο, παρά την εμφανή επιθυμία FIAT και πετρελαϊκών εταιρειών να επέλθει αδιέξοδο) χρησιμοποίησε εκτενώς το φάντασμα της Χιλής, περιθωριοποιώντας πολιτικά, για μια ακόμη φορά κατά το συνήθη του τρόπο, τα αιτήματα των οδηγών –όπως δηλαδή είχε κάνει και με τους εργαζόμενους στους σιδηροδρόμους, τα νοσοκομεία, τις κοινωνικές υπηρεσίες και την τοπική αυτοδιοίκηση.

Η περιγραφή μας έχει αφήσει μέχρι τώρα απ' έξω ένα μεγάλο αριθμό εργαζόμενων σε κάθε έναν από τους παραπάνω τομείς που απασχολούνται μέσω εργολαβίας ή υπεργολαβίας. Ο αριθμός τους αυξάνει αξιολογικά τον αριθμό του εργατικού δυναμικού που ελέγχει, άμεσα ή έμμεσα, το «κομματικό σύστημα» (ή πιο συγκεκριμένα οι Χριστιανοδημοκράτες ή το ΚΚΙ). Το δίκτυο αυτό της εργασίας με ανάθεση μας πηγαίνει κατευθείαν στην καρδιά της *lavoro nero*. Με άλλα λόγια, στην ευρεία αυτή περιοχή της μισθωτής εργασίας όπου το σύστημα των συνδικαλιστικών δικλείδων ασφάλειας είτε είναι εύθραυστο είτε ανύπαρκτο. Είναι όμως το δίκτυο αυτό χαρακτηριστικό μόνο του Κράτους, των τοπικών αρχών και του τομέα των υπηρεσιών; Σε καμιά περίπτωση. Πρόκειται για την *αποδόμηση της ίδιας (impresa) της δομής της επιχείρησης*, με την έννοια της παραγωγής εμπορευμάτων. Η επιχείρηση παραμένει αποκλειστικά και μόνο ως επικεφαλής, ως η διοίκηση της αποκεντρωμένης και μόνο εργασίας. Στην πραγματικότητα, η επιχείρηση αποδομεί τον εαυτό της ως υποκείμενο ή πρωταγωνιστή των συγκρούσεων, ως θεσμό της ταξικής πάλης και δεν αποτελεί πλέον παρά γρανάζι στη διαδικασία της τριτογενοποίησης. Πώς μπορούμε να μιλάμε για ακαμψία της αγοράς εργασίας έξω από αυτή τη θεσμική διάλυση; Η αλυσίδα της διαρκούς αποκέντρωσης της παραγωγής σπάει την ακαμψία της ηλικίας, του φύλου του γεωγραφικού χώρου, της κοινωνικής καταγωγής κλπ., γεγονός που αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την τήξη της νέας ταξικής σύνθεσης.

Η αλυσίδα αυτή της διαρκούς αποκέντρωσης είναι ένα από τα πιο «προοδευτικά» στοιχεία του καπιταλισμού

σήμερα: ένα πολύ πιο ισχυρό όπλο μαζικοποίησης από ό,τι η γραμμική παραγωγής παλιότερα. Το εργοστάσιο, ως ένας όλο και πιο «εργυημένος» και «προστατευμένος» θεσμός, άρχισε πλέον να απομονώνεται τόσο κοινωνικά όσο και πολιτικά γιατί δεν επέτρεπε την είσοδο σε νέους ανθρώπους, γυναίκες ή φοιτητές, επειδή επέβαλε την ιεραρχική του δομή και τους διαχωρισμούς του σε ολόκληρη την κοινωνία και γιατί διαδραμάτιζε έναν κανονιστικό ρόλο ως μία ολοκληρωμένη, ως μια τέλεια κοινωνική μορφή. Απαραίτητο λοιπόν ήταν το εργοστάσιο να περικυκλωθεί και να ζωστεί από την αλυσίδα της διαρκούς αποκέντρωσης, η οποία είχε δημιουργήσει μεγάλα ρήγματα που βοήθησαν την εισαγωγή στην αγορά εργασίας ενός μεγάλου αριθμού από γυναίκες, νέους, φοιτητές, απολυμένους και υπεράριθμους εργάτες, ως μισθωτούς. Στο μεταξύ, χιλιάδες μισθωτοί εργάτες ακολουθούσαν μια πορεία εξόδου από το εργοστάσιο και εισόδου στο πανεπιστήμιο, αποκτώντας το στάτους του φοιτητή. Και οι δύο αυτές κινήσεις ανήκουν στο χώρο της πολιτικής δημογραφίας, μιας και στη χώρα μας το κύρος τόσο του φοιτητή, όσο και του μισθωτού εργάτη απολαμβάνουν ένα ορισμένο καθεστώς νομιμοποίησης εντός του θεσμικού συστήματος συγκρούσεων. Ολόκληρος ο μηχανισμός της αναπαραγωγής των τάξεων είχε ως θεμέλιό του από τη μία το θεσμό του εργοστασίου –με την ανάπτυξη ενός συστήματος συνδικαλιστικών εγγυήσεων και την ύπαρξη μιας «εργατικής αριστοκρατίας» που υποτίθεται πως αναπαράγονταν στο εργοστάσιο– και από την άλλη το πανεπιστήμιο ως θεσμό κοινωνικής ανόδου που υποτίθεται πως δημιουργούσε μία αντεργατική μεσαία τάξη. Ολόκληρος όμως ο μηχανισμός αυτός τινάχτηκε στον αέρα.

Η αποκέντρωση του συστήματος αγώνων. Η πολιτική της «προσωπικής ζωής»

Μέχρι τώρα δείξαμε αφενός ότι το σύστημα της αποκέντρωσης επέτρεψε σε ένα «μεικτό» εργατικό δυναμικό να απορροφηθεί στη μισθωτή σχέση και αφετέρου πως η διαδικασία τριτογενεοποίησης της επιχείρησης οδήγησε χιλιάδες εργαζόμενους να γίνουν φοιτητές. Από τη στιγμή που έχουμε δείξει πως οι τάξεις αυτές έχουν παράσχει μια νέα πολιτική νομιμοποίηση σε όλους όσους αναμείχθηκαν σε αυτές, δε χρειάζεται να απαριθμήσουμε τη λίστα με τις χιλίες και μία θέσεις που οι φοιτητές κατέλαβαν, ή μπορεί να καταλάβουν, με τις ευκαιρίες της μισθωτής εργασίας που το σύστημα της αποκέντρωσης προσφέρει. Οι χιλιάδες αυτοί φοιτητές-εργαζόμενοι έχουν φέρει μία νέα πολιτική διάσταση στη συνθήκη της μισθωτής εργασίας, στην οποία και οι

ίδιοι βρίσκονται, ενώ έχει αποδειχθεί πως είναι εφικτή η αμοιβαία ενδυνάμωση των απομονωμένων αγώνων ακόμα και σε περιπτώσεις όπου ο συνδικαλισμός είναι αδύναμος και οι παραδόσεις αγώνα μικρές. Το πανεπιστήμιο αποτελεί το επίκεντρο. Ακόμα και αυτός ο «άθλιος προθάλαμος της γραφειοκρατίας» αποδείχτηκε ικανός να μετατραπεί σε κάτι διαφορετικό, σε ένα σημείο συνάντησης, σε ένα σημείο συνάθροισης των αγώνων, που με τη σειρά τους και αυτοί είναι διαρκώς αποκεντρωμένοι. Στο μεταξύ και μετά από χρόνια αναμονής, ο γερο-τυφλοπόντικας των φοιτητικών αγώνων έχει αρχίσει ξανά το σκάψιμό του, θίγοντας θέματα όπως οι καντίνες, η στέγαση, οι μεταφορές και, εν τέλει τα περιεχόμενα των μαθημάτων, τις εξετάσεις και το δικαίωμα ψήφου. Οι προλεταριακοί (και οι προλεταροποιημένοι) φοιτητικοί τομείς μπορούσαν πλέον να συγχωνευτούν με τη γκάμα των αγώνων που η κρίση έθετε σε εφαρμογή.

Ωστόσο, η ανάλυση των δομικών παραγόντων παραμένει αναποτελεσματική αν δε συνδυαστεί με μια ανάλυση των βαθύτερων μετασχηματισμών που έχουν επέλθει στη σφαίρα της «προσωπικής ζωής». Η σφαίρα αυτή ξεκινά εμφανώς από το σημείο του κλονισμού των σχέσεων των δυο φύλων που επέφερε ο φεμινισμός, περιλαμβάνοντας όμως ευρύτερα όλα τα προβλήματα που αφορούν τον έλεγχο του σώματος και τις δομές της αντίληψης, των συναισθημάτων και των επιθυμιών. Και δεν πρόκειται απλώς και μόνο για ένα πρόβλημα «νεανικής κουλτούρας». Αντίθετα, έχει τις ρίζες του στον κύκλο αγώνα της εργατικής τάξης του 1968-69. Η υπεράσπιση της σωματικής ακεραιότητας κάποιου απέναντι στην πιθανότητα σφαγής του από την ταχύτητα της γραμμής παραγωγής και τα μηχανήματα, απέναντι στη δηλητηρίασή του από το περιβάλλον κλπ., αποτελεί τόσο έναν τρόπο αντίστασης απέναντι στην ευρύτερη υποτίμηση της ανταλλακτικής αξίας της εργατικής του δύναμης και την υποβάθμιση της χρηστικής του αξίας, όσο, και ταυτόχρονα, ένα τρόπο επανάκτησης του ίδιου του σώματος για την ελεύθερη ικανοποίηση των σωματικών του αναγκών. Και εδώ επίσης η συμπεριφορά των νέων, των γυναικών και των εργαζομένων είναι ομοιογενής όχι διαχωριστική.

Το ζήτημα επίσης των ναρκωτικών είναι από εκείνα που έχουν προκύψει πρόσφατα. Οι θεσμοί του πολιτικού κύκλου έχουν προσπαθήσει να επανακτήσουν τον έλεγχο της χρήσης ναρκωτικών. Οι πολυεθνικές της ηρωίνης, αρκετά σύντομα από όταν οι νέοι άρχισαν να δοκιμάζουν τα μαλακά ναρκωτικά που τους έδιναν μία γεύση από πρώτο χέρι για το πόσο η κοινωνία αυτή τους έχει κλέψει τις αντιληπτικές τους ικανότητες, αποφασίζουν να παρέμβουν και να επιβάλλουν τα

σκληρά ναρκωτικά. Με τον τρόπο αυτό, ανοίγει ένας χώρος πολιτικής αντιπαράθεσης μεταξύ της χρηστικής (αυτοδιαχείριση, μέσα σε συγκεκριμένα όρια) και της ανταλλακτικής αξίας των ναρκωτικών, γεγονός που εμπλέκει οργανισμούς και περιστατικά οπλισμένης αυτοάμυνας. Ο μηχανισμός παραγωγής νέων αναγκών δεν αποτελεί αποκλειστικό προνόμιο των «χειραφετητικών κινήματων»... Έχει τις ρίζες του στο «Τα Θέλουμε Όλα» των εργατών της Mirafiori του καλοκαιριού του 1969. Η «ιταλική ουτοπία» έχει τη στιβαρή σφραγίδα της εργατικής τάξης που κανένας θεωρητικός του, γκετοποιημένου και αυτάρκους, αμερικάνικου τύπου «κινήματος» δε θα καταφέρει να σβήσει.

Η κρίση των πολιτικών μορφών. Το νόημα του χώρου της αυτονομίας

Όπως είδαμε, η ανακατάκτηση της «προσωπικής ζωής» έδωσε το τελειωτικό χτύπημα στις οργανώσεις της επαναστατικής Αριστεράς. Οι ρίζες όμως της οργανωτικής αυτής κατάρρευσης δεν ανευρίσκονται μόνο στο ζήτημα της σχέσης μεταξύ των δυο φύλων, των αλλοτριωτικών ιεραρχιών, της άρνησης της υποκειμενικότητας κλπ., αλλά σε συγκεκριμένα, αντικειμενικά λάθη πολιτικής επιλογής, σε λανθασμένες θεωρίες οργάνωσης. Για παράδειγμα, η τρέχουσα αντίληψη για την εξουσία έχει βασιστεί στον παλιό πολιτικό κύκλο: αγώνας/ κόμμα/ μετάβαση/ εμφύλιος πόλεμος/ Κρατική εξουσία. Με άλλα λόγια, αφορά περισσότερο μια προβολή στο μέλλον, παρά μία ζωντανή εμπειρία στους χώρους ελευθερίας του παρόντος. Τα λάθη, δε, αυτά μετατρέπονται σε παρωδία όταν όλες οι παρατάξεις κατεβαίνουν αγεληδόν στην εκλογική αρένα. Οι σάπιες θεσμικές μορφές πολιτικής, σκοροφαγωμένες εκ των έσω και χωρίς τα καλύτερα τους στοιχεία, μετατρέπονται σε μορφές καταπίεσης.

Εντούτοις, θα ήταν λάθος να θεωρήσουμε πως αντιπαρατίθεται από τη μία πλευρά μία ανορθολογική κοινωνία που συγκροτείται από αγνές συμπεριφορές και από την άλλη μία κοινωνία δομημένη πάνω σε λογικά σχήματα. Εκείνο που αντιθέτως υπάρχει είναι κρυμμένα κυκλώματα που περιέχουν συγκεκριμένες ομάδες και οι οποίες εξελίσσονται σε συγκεκριμένους είδους αποτελέσματα. Στην πραγματικότητα, έχουμε να κάνουμε με μία συνειδητή πρακτική του ανορθολογικού, ως καταστροφής των γεφυροποιών στοιχείων μεταξύ της γλώσσας, της επικοινωνίας και της διαμεσολάβησης. Κοντολογίς, οποιουδήποτε είδους διαχωρισμός μεταξύ του «μετα-πολιτικού» (το χώρο του ενστίκτου, του ανορθολογικού, του προσωπικού και του ιδιωτικού) και του πολιτικού κύκλου είναι απαράδεκτος. Η νέα υποκειμενικότητα δεν είναι δυνατόν να περισταλεί ούτε

στο χώρο της νεανικής αντι-κουλτούρας, ούτε όμως και να θεωρηθεί από την άλλη αποκλειστικό προνόμιο των γυναικών. Η πρόσφατη απόπειρα για τη δημιουργία αντιπαράθεσης μεταξύ του χειραφετητικού κινήματος και του πολιτικού κύκλου είναι τόσο λανθασμένη, όσο λανθασμένη είναι και η θεωρία που προσδιορίζει τη νέα ταξική σύνθεση να έχει διαμορφωθεί από τους άνεργους και τους περιθωριοποιημένους. Η πραγματικότητα είναι πως η πολιτική ως μορφή έχει υποστεί κριτική, στη βάση αντιπαράθεσεων μεταξύ πολιτικών γραμμών, γεγονός που με τη σειρά του έχει συμβάλει στο να αναδειχτούν νέες οργανώσεις, που πολιτικά έχουν νομιμοποιηθεί από την παρουσία τους στους ταξικούς πυρήνες που περιγράψαμε παραπάνω.

Η έκρηξη του 1977, με την κατάληψη των πανεπιστημιακών σχολών, ήταν μία βίαιη αντιπαράθεση μεταξύ της κρατικής-μορφής και της νέας πολιτικής σύνθεσης της τάξης. Για λίγο, η νέα αυτή ταξική σύνθεση συναντήθηκε και βασίστηκε στο πανεπιστήμιο, χρησιμοποιώντας το ως υλική βάση όπου διαφορετικές ανάγκες, διαφορετικά κομμάτια της τάξης, κοινωνικές, πολιτικές και διάχυτες ομάδες μπορούσαν να ενωθούν. Το πανεπιστήμιο ως θεσμός αποτέλεσε μια βάση για αγώνες, ικανούς να εκπροσωπήσουν όλη την γκάμα των επιμέρους προγραμμάτων της νέας ταξικής σύνθεσης.

Η εμφάνιση του γυναικείου και του νεανικού κινήματος βαθαίνει το ρήγμα με τις οργανώσεις που συγκροτούσαν την Προλεταριακή Δημοκρατία, αν και η αληθινή προέλευση του ρήγματος αυτού μπορεί να ανευρεθεί στις πολιτικές διαφωνίες που εκφράζονταν από την αναδυόμενη δύναμη της οργανωμένης Αυτονομίας (*l'Autonomia Organizzata*) και πιο συγκεκριμένα από ομάδες που την εκπροσωπούσαν στη Ρώμη, στην κοιλάδα του Πο και στον άξονα Μιλάνο-Σέστο-Μπέργαμο. Τώρα, αν κάτι νομιμοποιούσε τις ομάδες αυτές να εμφανίζονται ως «ηγετική μειοψηφία» κατά την πρώτη φάση καταλήψεων των σχολών, ήταν η σχέση τους με την νέα ταξική σύνθεση, δηλαδή με το προλεταριάτο του τομέα των υπηρεσιών σε μία μεγάλη πόλη του τριτογενή όπως η Ρώμη, η σχέση τους με το δίκτυο των βιομηχανικών εργατών της πρωτοπορίας στη βιομηχανική ζώνη μεταξύ Μιλάνου και Μπέργαμο καθώς και η σχέση τους με τις ανάγκες των προλετάρων φοιτητών και των γεωγραφικά διασκορπισμένων εργατών της κοιλάδας του Πο. Το γεγονός ότι κατάλαβαν καιπίστευσαν υποκειμενικά μαζικές συμπεριφορές που δεν μπορούσαν να ενταχθούν ούτε στο σχήμα του κύματος της αμφισβήτησης του 1968, ούτε σε εκείνο του Θερμού Φθινοπώρου, επέτρεψε στον κόσμο της Οργανωμένης Αυτονομίας, αν και για ένα μικρό χρονικό διάστημα, να προωθήσει ένα πρόγραμμα που ταίριαζε με την αναπτυσσόμενη ταξική σύνθεση. Η

σχέση των αυτόνομων αυτών φατριών με το υπόλοιπο Κίνημα ήταν ανάλογη της σχέσης μεταξύ των αναρχικών ομάδων και των μαζών στη Σορβόννη του Μάη του '68. Η ικανότητά τους να αντιστοιχήσουν στην ταξική σύνθεση ένα πολιτικό πρόγραμμα σήμαινε πως ήταν σε θέση να ασκήσουν την τέχνη της πολιτικής (ή καλύτερα, πως διέθεταν ένα καλό αισθητήριο) φέροντας κοντά την πρωτοπορία με το μέσο όρο, την οργάνωση με το Κίνημα.

Πολύ γρήγορα όμως, αντί για κάτι τέτοιο άρχισε να έρχεται στην επιφάνεια το παλιό κλασικό ερώτημα: πρέπει μια οργάνωση, με το πρόγραμμα και το σχέδιό της, να κινείται έξω από το σώμα του Κινήματος; Πρέπει το πρόγραμμά της να είναι εξωτερικό και να αντιτίθεται στην ταξική σύνθεση; Πριν ακόμα ο αντίλαλος από την έκρηξη της Μπολόνια κοπάσει για τα καλά, όλοι κοίταζαν να ανασύρουν ξανά το κρυμμένο τους λενινιστικό προσωπίο και πιο συγκεκριμένα οι τάσεις της Εργατικής Αυτονομίας (*Autonomia Operaia*) στο Βορρά.

Στο μεταξύ, στον πραγματικό αγώνα, σημαντικά γεγονότα λάμβαναν χώρα. Η τρέχουσα ερμηνεία τους, ειδικά για την εσωτερική λογική των γεγονότων της Μπολόνια, τόσο από την πλευρά της Προλεταριακής Δημοκρατίας όσο και από την τάση της Αυτονομίας, ήταν είτε λανθασμένη είτε σωστή μόνο κατά το ήμισυ.

Το κύριο πρόβλημα που προξένησε το ρήγμα μεταξύ της ταξικής σύνθεσης και του προγράμματος ήταν το ζήτημα του «ένοπλου κόμματος» (*partito combattente*). Όταν ορισμένες φράξιες της Οργανωμένης Αυτονομίας αποφάσισαν να επιταχύνουν το βηματισμό πάνω στο ζήτημα αυτό (και παρά τις αξιοσημείωτες εσωτερικές διαφορές μεταξύ εκείνων που έθεταν ως προτεραιότητα την ανάγκη για αυτοάμυνα και αυτών που επιχειρηματολογούσαν για μια ποιοτική μετάβαση στην οργάνωση), το μέτωπο της Προλεταριακής Δημοκρατίας όχι μόνο αναδομήθηκε (το Μιλάνο παρέχει ένα παράδειγμα επ' αυτού), αλλά πολύ περισσότερο συνάντησε μια ευρεία και αυξανόμενη αντίσταση από το κομμάτι εκείνο των «ελευθεριακών» στοιχείων που δεν αποδέχονταν μια επανεισαγωγή των εθελοντικών πρακτικών.

Δεν ήταν τυχαίο ότι έμελε σε ορισμένες φατρίες της Οργανωμένης Αυτονομίας να καθοδηγήσουν την πρώτη φάση των αγώνων. Η αρχική τους ηγεμονία πάνω στο Κίνημα προήλθε αφενός από την κατανόηση και την πρόβλεψη εκείνων των μορφών πολιτικής συμπεριφοράς που ήταν οι πιο χαρακτηριστικές στη νέα ταξική σύνθεση και αφετέρου από την ικανότητά τους να διαβάζουν κομμάτια του προγράμματος μέσα από τις ίδιες τις μάζες. Με άλλα λόγια δηλαδή, ήξεραν πώς

να παρουσιάσουν τους εαυτούς τους: όχι ως κάτι το «ιδιωτικό», μία επιλογή εξ' ολοκλήρου περιχαρακωμένη στη λογική της αυτο-αναπαραγωγής μιας πολιτικής ομάδας, αλλά ως μια «κοινωνική» έκφραση, ως μία τάση εντός ενός αναπτυσσόμενου κινήματος. Η αυξανόμενη κριτική απέναντι στις παραδοσιακές μορφές πολιτικής (και ιδιαίτερα η κριτική της «κομματικής μορφής») όξυνε το αισθητήριο των συντρόφων μετατρέποντάς το σε μια, σχεδόν, νευρωτική ικανότητα διαίσθησης του πότε συγκεκριμένες επιλογές και δράσεις λειτουργούν «για όλους» και του πότε αυτές λειτουργούν για ιδιωτικούς και προσωπικούς σκοπούς. Όλοι αυτοί οι μηχανισμοί τέθηκαν σε κίνηση με την επιτάχυνση του βηματισμού στο ζήτημα της δημιουργίας του «ένοπλου κόμματος», δημιουργώντας όμως περισσότερες αντιφάσεις εντός του Κινήματος από ό,τι υπήρχαν στον ίδιο τον κρατικό μηχανισμό! Αυτό ακριβώς όμως είναι και το ζήτημα: ο κύκλος αυτός αγώνα εξέλιξε την Κρατική-μορφή. Είναι απόλυτα ξεκάθαρο πως η διαδικασία της μετωπικής σύγκρουσης στους δρόμους, ενοποίησε το «κομματικό σύστημα», με το νόμο και την τάξη να αποτελούν τον κύριο δρόμο μέσω του οποίου η διαδικασία αυτή της ενοποίησης πέρασε. Παρόλα αυτά ωστόσο, και μέσα στο «κομματικό σύστημα» υπήρχαν διαφορετικές προσεγγίσεις (ή μήπως καταμερισμός ρόλων;) για το πώς να επιτευχθεί η ενδυνάμωση της Κρατικής-μορφής.

Πρακτικοί πειραματισμοί σε μια νέα κρατική μορφή

Οι Χριστιανοδημοκράτες ήταν της σκληρής γραμμής του να ενισχυθούν τα ισχύοντα προνόμια των δυνάμεων του νόμου και της τάξης (αστυνομικοί νόμοι για τις συλλήψεις, κτλ.), όσο και του να εισαχθούν νέοι κανόνες και ρυθμίσεις. Αποτέλεσμα αυτού, ήταν η ανάθεση ολόκληρης της επιχείρησης ανάσχεσης στον κατασταλτικό μηχανισμό με την πρόθεση, αφού πρώτα αντιμετωπίσουν τους «αυτόνομους», να είναι σε θέση έπειτα να κινηθούν εναντίον του ευρύτερου κινήματος αμφισβήτησης. Προφανώς, το Χριστιανοδημοκρατικό Κόμμα προέβη στην κίνηση αυτή έπειτα από διαβουλεύσεις με τα άλλα κόμματα (για παράδειγμα σεβόμενο το κοινό τους σχέδιο και αποδεχόμενο τις αναπόφευκτες καθυστερήσεις και τις συζητήσεις που ανέκυπταν), αν και εντούτοις βασίστηκε στο Κράτος ως μηχανισμό: μία ξεχωριστή μηχανή, ένα «ειδικό σώμα» για να χρησιμοποιηθεί ως μέσο καταστολής στις δεδομένες συνθήκες έκτακτης ανάγκης, αφήνοντας, στο μεταξύ, στην καπιταλιστική προσταγή, την «καθημερινή καταστολή» πάνω στο εργοστάσιο και τη διάχυτη εργασία.

Από την άλλη, το Κομμουνιστικό Κόμμα στην Μπολόνια ανέπτυξε και δοκίμαζε, πρακτικά σε πειραματικό επίπεδο, μία πιο ώριμη Κρατική-μορφή, μία μορφή που μπορούσε να ευθυγραμμιστεί περισσότερο με τη μαζική σοσιαλδημοκρατία σε μία μεταβατική περίοδο. Μια Κρατική-μορφή στην οποία είναι πια οι ίδιες οι μάζες εκείνες οι οποίες δρουν ως δικαστές και κριτές, κρίνοντας ποιος αναπτύσσει παραβατική συμπεριφορά και ποιος όχι, ποιος είναι παραγωγικός και ποιος όχι, ποιος είναι κοινωνικά επικίνδυνος και ποιος όχι. Τώρα πλέον είναι η σειρά των μαζικών συγκεντρώσεων του εργοστασίου να απωθήσουν τους εξτρεμιστές, των μαζικών συγκεντρώσεων των κολίγων να εκδιώξουν τους νεαρούς χούλιγκανς και των γενικών συνελεύσεων των πανεπιστημίων να αποβάλουν τους «ανεπιθύμητους» φοιτητές με τα όπλα και τους σιδερολοστούς. Φυσικά, τα παραδείγματα για τα οποία κάνω λόγο εδώ, αφορούν ακραίες περιπτώσεις, αλλά το γεγονός πως η κρατική αυτή μορφή δοκιμάστηκε πάνω στους «αυτόνομους» σαν αυτοί να ήταν τίποτα πειραματόζωα, δε μειώνει τη δύναμη περιθωριοποίησης αυτής της κρατικής-μορφής μέσα σε ένα πλαίσιο αναπτυσσόμενου αυταρχισμού, «πολιτικής του εξιλαστήριου θύματος» και χρημάτων που διανέμονται με τη σέσουλα στις καπιταλιστικές επιχειρήσεις. Από τη στιγμή που η συλλογική δράση χρησιμοποιείται ως δικαστής και κριτής, τότε οι θεσμικές δυνάμεις του νόμου (με την περούκα, τον τήβεννο κτλ), δεν έχουν παρά μόνο μια επικυρωτική λειτουργία: αναλαμβάνουν την παράδοση των ομήρων, όπως το απόστημα που αφαιρείται από ένα υγιές, κατά τα αλλά, σώμα. Η Κρατική-μορφή παρουσιάζεται ως ένα είδος ανοσοποιητικής διαδικασίας της κοινωνίας των πολιτών γεγονός που αποτελεί τεράστιο βήμα προς τα εμπρός. Πρόκειται για τη στιγμή της «κοινωνικοποίησης του Κράτους», για μια στιγμή ανανέωσης της κρατικής μορφής που θα ήταν καινοτόμα αν δεν συνέβαινε σε ένα πλαίσιο παγώματος της ταξικής ισορροπίας δυνάμεων, αλλά ανάκτησης του καπιταλιστικού ελέγχου σε όλα τα επίπεδα, και γενικής αμνηστίας προς όλους τους εγκληματίες, του παρελθόντος και του παρόντος, που άνηκαν στον μηχανισμό των πελατειακών σχέσεων, της διαφθοράς και της καταστολής. Αδιαμφισβήτητο είναι πως αυτά αποτελούν, στο επίπεδο των θεσμών της εξουσίας, επιπρόσθετα στοιχεία που συμβάλλουν στην επιδείνωση της κατάστασης, αν και ταυτόχρονα, θα πρέπει να κατανοήσουμε τον «προοδευτικό» τους χαρακτήρα στην υπέρβαση και των δυο πλευρών της παρούσας Κρατικής-μορφής: τόσο της πλευράς του «κομματικού συστήματος», όσο και εκείνης του γραφειοκρατικού-κατασταλτικού μηχανισμού, ως δύο διαχωρισμένων και εχθρικών προς την κοινωνία των

πολιτών μηχανισμών. Πρόκειται για μια απείρως πιο εξελιγμένη μορφή, μια μορφή που, ανάμεσα στα άλλα, δε χρειάζεται να καταλύσει τον παρόντα θεσμικό μηχανισμό ή να τον εξυγιάνει αντικαθιστώντας τον με κάποιο δημοκρατικό προσωπικό... Αντιθέτως, αυτή η Κρατική-μορφή πάει πολύ πιο πέρα. Ανατρέπει τη σχέση μεταξύ κοινωνίας των πολιτών και μηχανισμού· οικειοποιείται την ποιοτική λειτουργία της δικαιοσύνης, αφήνοντας στο μηχανισμό την ποσοτική μετάφραση των ποινών που πρέπει να επιβληθούν. Στο έξης, εναπόκειται στην κοινωνία των πολιτών, στη συλλογικότητα, να διαμορφώσει τους κανόνες και να ορίσει τις ποινές, ενόσω στο μηχανισμό έχει ανατεθεί το τεχνικό καθήκον της τιμωρίας.

Τα τεράστια τρέχοντα προβλήματα νομιμοποίησης της πολιτικής δράσης προκύπτουν επειδή η οργάνωση είναι υποχρεωμένη να αναμετράται καθημερινά με τη νέα ταξική σύνθεση, ενώ από την άλλη πρέπει να βρει το πολιτικό της πρόγραμμα στη συμπεριφορά της τάξης και μόνο και όχι σε μια σειρά κανονισμών· για αυτό και πρέπει να εφαρμόσει το αντίθετο της πολιτικής παρανομίας. Όσοι δρουν τεχνικά παρανόμως κατά κανόνα δεν μπορούν καν να δουν αυτήν την Κρατική-μορφή. Επειδή ακριβώς επικεντρώνουν όλη τους την προσοχή στους κρατικούς μηχανισμούς συνεχίζοντας να σχετίζονται με αυτούς, για αυτό και διαχωρίζουν τον εαυτό τους από το μαζικό κίνημα. Από την άλλη, αυτοί που επιλέγουν την πολιτική παρανομία –π.χ. αρνούμενοι να αναζητήσουν ή να δημιουργήσουν μια βάση για κριτική ή νομιμοποίηση της δράσης τους– όχι μόνο υπόκεινται στον ίδιας μορφής διαχωρισμό από το μαζικό κίνημα, αλλά επιπλέον δέχονται και συντριπτικά χτυπήματα από τον κρατικό μηχανισμό, ακριβώς επειδή δε διαθέτουν τον αμυντικό εξοπλισμό και τα όπλα που διαθέτουν εκείνοι της τεχνικής παρανομίας.

Ενώ είναι αλήθεια πως το ΚΚΙ ήταν εκείνο που πρότεινε (θέτοντας μάλιστα σε μερικές περιπτώσεις και σε εφαρμογή) αυτή τη νέα, πιο εξελιγμένη Κρατική-μορφή ως ένα πείραμα, στην πράξη ταλαντεύτηκε μεταξύ αυτού του τύπου «πολιτικής πρόληψης» των ανατρεπτικών συμπεριφορών και ενός τύπου ανταγωνιστικής προς τον κρατικό μηχανισμό αντιπροσώπευσης της καταστολής. Κατά τη γνώμη μου, η πρώτη επιλογή έχει περισσότερη βαρύτητα και με αυτή την έννοια βρίσκω κουραστικές όπως και λανθασμένες τις αναφορές που έγιναν πρόσφατα στη «νέα Πράγα» ή τη «νέα Χιλή». Εκείνο όμως που πρέπει να ξεκαθαρίσουμε είναι την έκταση που η πρόταση για μια «κοινωνική» Κρατική-μορφή έχει καταλάβει, καθώς και την αντίσταση και την άρνηση που συναντά στα διάφορα επίπεδα της παρούσας ταξικής σύνθεσης.

Δεν επιτράπηκε στην Κρατική-μορφή, αφήνοντας κατά μέρος την αντίσταση που έχει συναντήσει ακόμα και σε συγκεκριμένους τομείς του ίδιου του δικαστικού σώματος (από μια φράξια του ίδιου του μηχανισμού), να περάσει στο επίπεδο του μέσου όρου της ταξικής σύνθεσης (υπογραμμίζω το μέσο όρο). Και αυτό όχι μόνο επειδή αυτή σκοπεύει να μεταδώσει στην κοινωνία των πολιτών μερικά από τα προνόμια (συγκριτικά τα πιο ειδηχθή) του Κράτους και όχι τα πιο ελκυστικά (όπως τον έλεγχο των πόρων για παράδειγμα), αλλά γιατί επίσης αυταπατάται νομίζοντας πως μπορεί να εμψύσησει στον κόσμο μια αφηρημένη έννοια Κράτους, ενώ στην πραγματικότητα το Κράτος εκείνο που ο κόσμος μπορεί να καταλάβει είναι αυτό το Κράτος: ένα Κράτος με δοσμένες σχέσεις εξουσίας και ένα δοσμένο σύστημα αξιών, που η εργατική τάξη άρχισε να αμφισβητεί το 1969, και το οποίο το «κομματικό σύστημα», με την κρίση, δεν κατόρθωσε μόνο να ξαναστήσει στα πόδια του, αλλά πολύ περισσότερο ανέλαβε τον ίδιο του τον έλεγχο. Η Κρατική-μορφή δεν είναι ούτε μια νομική αρχή, ούτε ένας αφηρημένος κανόνας, αλλά ένας ιστορικά καθορισμένος σχηματισμός.

Για τη μαζική κινητοποίηση της διάχυτης εργασίας

Η θεωρία πως το πανεπιστήμιο έχει λειτουργήσει ως σημείο συνάντησης για το Κίνημα ευθυγραμμίζεται με τη θεωρία που βλέπει άκριτα στον άνεργο διανοούμενο (ή καλύτερα στο διανοούμενο άνεργο), την πιο αντιπροσωπευτική φιγούρα του κινήματος. Η θεωρία αυτή υποστηρίζει πως ο αποκλεισμός των διανοούμενων άνεργων από την αγορά εργασίας τους φέρνει στην ίδια μοίρα με τους άλλους περιθωριοποιημένους τομείς, των οποίων τη φωνή αποτελεί ο διανοούμενος άνεργος. Από την πλευρά μου, έχω ήδη δηλώσει την πλήρη μου αντίθεση απέναντι σε ερμηνείες σαν αυτή. Το πανεπιστήμιο αποτέλεσε σημείο συνάντησης της τρέχουσας ταξικής σύνθεσης για λόγους περισσότερο πολιτικής μορφής του αγώνα (για ορισμένα επίπεδα βίας και εξουσίας) και όχι για το γεγονός πως είναι ένα εργοστάσιο παραγωγής άνεργων διανοούμενων. Ήρθε στην επιφάνεια γιατί έβαλε ένα τέλος στη διαδικασία υποβάθμισης των απαιτήσεων, των υποκειμενικών συμπεριφορών και της οργάνωσης. Για μια φορά ακόμα όμως, πρέπει να πάμε πέρα από την αντίληψη που θέλει το πανεπιστήμιο τόσο ως τη βάση του Κινήματος, όσο και ως το σημείο συνάντησης, προκειμένου να προσδιορίσουμε τις διόδους εκείνες μέσω των οποίων μπορεί να κινητοποιηθεί ολόκληρη η μάζα της διάχυτης εργασίας –με σκοπό να διανοήσουμε ένα δρόμο προς το εργοστάσιο εκείνο που παράγει τη

σχετική υπεραξία. Έχω κουραστεί να τονίζω τόσο το ζήτημα της επισφαλούς εργασίας, μαζί με το σύστημα αποκέντρωσης της παραγωγής, όσο και τον κοινωνικό εκείνο χώρο όπου το προστατευμένο περιβάλλον των συνδικαλιστικών «εγγυήσεων» και όρων έχουν εισέλθει σε κρίση. Είναι ζωτικής σημασίας, προκειμένου να κάνουμε αυτήν τη μετάβαση, πρώτα να απορρίψουμε τη «ρητορική της φτώχειας» –την ηθική διαμαρτυρία για λογαριασμό των φτωχών. Αντ' αυτού, πρέπει για ακόμα μια φορά να αναρωτηθούμε αν είναι δυνατόν να σκεφτόμαστε με όρους «μαζικών στόχων» όπως χαρακτηριστικά το αντι-αυταρχικό κίνημα του 1968 (το αίτημα των εργατών της FIAT για το «Βαθμό 2 για όλους», το οποίο οδήγησε στα εξισωτικά αιτήματα που τέθηκαν κατά το Καυτό Φθινόπωρο του 1969).

Μια τέτοια πρόταση δεν μπορεί να θεωρηθεί απλώς ως ένα βήμα πίσω στις συλλογικές διαπραγματεύσεις που θα προετοίμαζε το έδαφος για ένα νέο κοινωνικό συμβόλαιο μεταξύ Κυβέρνησης και συνδικάτων. Θα ήταν παράλογο να την απορρίψουμε για τον απλούστατο λόγο πως τέτοιου είδους νέοι στόχοι διαθέτουν το αντιπροσωπευτικό βάρος της απεριόριστης πολιτικής δημιουργικότητας που έχει αναδυθεί αυτά τα τελευταία χρόνια. Το μεγαλύτερο πρόβλημα, αντιθέτως, είναι να κατορθώσουμε να βρούμε τον τρόπο με τον οποίο ένα τέτοιο σχέδιο μπορεί να εφαρμοστεί –κοντολογίς, να βρούμε τους «νέους Mirafioris» ανάμεσα από τους διαφορετικούς «καθοδηγητικούς τομείς» του αποκαλούμενου τριτογενή τομέα. Πιο συγκεκριμένα, ανάμεσα σε αυτούς τους τομείς που λειτουργούν ως συνδετικός κρίκος μεταξύ της παραγωγής της απόλυτης και της σχετικής υπεραξίας, όπως για παράδειγμα τον κύκλο των μεταφορών. Εξάλλου, ακόμα και η απλή επέκταση της ακαμψίας της εργασίας (ακόμα και με τη μορφή του συστήματος συνδικαλιστικών εγγυήσεων) στη μαύρη εργασία, στην εργασία μερικής απασχόλησης, κτλ., θα είχε ως αποτέλεσμα να εξαναγκάσει τους εργοστασιακούς αγώνες να κάνουν ένα βήμα προς τα εμπρός. Εν συντομία, αναζητούμε τις κοινωνικές εκείνες διόδους που μπορούν να σπάσουν τη δρομολογημένη περικύκλωση, αποτρέποντας τον κατακερματισμό του Κινήματος σε χιλιάδες αποκεντρωμένες στιγμές αγώνα, σε ένα νέο, μακρύ καθαρθήριο ενδημικών αγώνων. Πρέπει να βρούμε κάτι που να μπορεί να λειτουργήσει με τον ίδιο τρόπο όπως οι απεργίες για τις συντάξεις και τα επίπεδα μισθών κατά τον κύκλο των εργατικών αγώνων του 1968-69.

Θα μπορούσαν, πολλοί και διάφοροι να στιγματίσουν την προσέγγιση αυτή ως «οικονομική», ως μια προσέγγιση «συλλογικής διαπραγμάτευσης». Να την κατηγορήσουν για έλλειψη φαντασίας και ότι

προτείνει διαδικασίες που είναι νεκρές και θαμμένες. Ας είμαστε όμως πιο ανεκτικοί. Η Κρατική-μορφή, όπως παρουσιάζεται σήμερα, έλκει την καταγωγή της από την ιδεολογία της κρίσης και τα αυταρχικά προγράμματα στα οποία η ίδια έχει οδηγήσει. Η ιδεολογία έχει παράσχει το έδαφος για την εγκαθίδρυση νέων και πιο στενών σχέσεων μεταξύ των κομμάτων, τις ιστορικές βάσεις του Ιστορικού Συμβιβασμού, την επικύρωση των κομματικών δυνάμεων να περιθωριοποιούν. Το να κατάφερνε να ανατρέψει όλα αυτά δε θα ήταν και λίγο. Θα σήμαινε, όχι μία επιστροφή στην παλιά συγκρουσιακή μορφή διαμεσολάβησης του κομματικού

συστήματος, αλλά μια αποκατάσταση της σύγκρουσης μεταξύ της «βάσης» και της νέας σχέσης που έχει εγκαθιδρυθεί μεταξύ της κοινωνικοποιημένης Κρατικής-μορφής και της παραγωγής του κεφαλαίου. Παρόλα αυτά, από τον ιμπεριαλισμό του Κάρτερ κι έπειτα –και σε αντίθεση με τους ανόητους διαχειριστές του ΔΝΤ– έχει γίνει κατανοητό πως στην Ιταλία το σύστημα αξιών και συμπεριφοράς, πάνω στο οποίο ο συνδυασμός των αυταρχικών μέτρων του νόμου και της τάξης έχει εφαρμοστεί, είναι ισχυρότερο από ότι μοιάζει. Για το λόγο αυτό, η αποδέσμευση μεγάλων χρηματικών ποσών (αυτή ήταν η πρόθεση του Κάρτερ) και η εισαγωγή μεγάλων ποσών «χρήματος πειθάρχησης» μέσω του μεγάλου ιδιωτικού, διεθνούς τραπεζικού συστήματος αποτελεί μια καλή επένδυση. Ας ξεκινήσουμε μετατρέποντας την εντολή αυτή σε χρήμα-ως-χρήμα προκειμένου να εκτρέψουμε το μέτρο της εξουσίας-πάνω-στην-εργασιατων-άλλων σε εξουσία-πάνω-στις-δικές-μας-ανάγκες, σε εξουσία πάνω στους δικούς μας χώρους οργάνωσης και κουλτούρας, σε καθοδηγητικό βήμα προς τη νέα ανάπτυξη μιας νέας ταξικής σύνθεσης. Είναι καιρός να πάρουμε από το κομματικό σύστημα την εξουσία που του έχει απομείνει πάνω στην αναπαραγωγή των τάξεων, ούτως ώστε να μπορέσουμε να προσδιορίσουμε την αναπαραγωγή αυτή από τη βάση και κατά τρόπο ώστε να διασφαλιστεί το σύστημα αξιών και πολιτικής συμπεριφοράς που η ταξική σύνθεση έχει νομιμοποιήσει μέσα από τους αγώνες των τελευταίων μηνών.

Άνοιξη του 1977

Το άρθρο του Σέρτζιο Μπολόνια, «Η Φυλή των Τυφλοποντίκων» (La tribù delle talpe), δημοσιεύεται από την επιθεώρηση Primo Maggio (τχ. 8) την άνοιξη του 1977, σε μια κρίσιμη περίοδο για την περαιτέρω εξέλιξη του αυτόνομου ιταλικού (ταξικού/κοινωνικού) κινήματος: εκδίωξη του Lama (του ηγέτη της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ιταλίας η οποία ελέγχεται από το Κομμουνιστικό Κόμμα Ιταλίας) από το κατειλημμένο πανεπιστήμιο της Ρώμης, πορείες φοιτητών σε όλες τις μεγάλες πόλεις, στήσιμο οδοφραγμάτων και απελευθέρωση του κέντρου της Μπολόνια, ένοπλες επιθέσεις φασιστών εναντίον διαδηλωτών, κλείσιμο των ελεύθερων ραδιοφώνων σε όλη την Ιταλία (μαζί με αυτών και του ιστορικού ραδιοφωνικού σταθμού «Αλίκη»), απαγόρευση κυκλοφορίας κινηματικών εφημερίδων και περιοδικών, δολοφονία του F. Larusso (πρώην μέλους της οργάνωσης της άκρας αριστεράς Lotta Continua) από την αστυνομία και εφαρμογή του σχεδίου της «στρατηγικής της έντασης» από το Ιταλικό κράτος και κεφάλαιο (που θέτουν στο τραπέζι το ζήτημα της προσφυγής ή μη στον ένοπλο αγώνα).

Στο πλαίσιο αυτό, ο Μπολόνια, προκειμένου να πάρει θέση στα ζητήματα που έχουν ανακύψει, επιχειρεί μια συνολική ανάλυση της συγκρότησης του ιταλικού πολιτικού συστήματος, της μορφής κράτους, των αναδιαρθρώσεων στην παραγωγική διαδικασία και των κύκλων αγώνα που ξεσπάνε από το τέλος του πολέμου και μετά. «Στις αρχές και τα μέσα της δεκαετίας του '60» όπως θα δηλώσει σε συνέντευξή του αρκετά χρόνια αργότερα, «προσπάθησα να επεξεργαστώ τη θεωρία του εργάτη μάζα. Παρουσίασα το άρθρο που δημοσιεύτηκε από τη Merve στο Βερολίνο το 1972 ως εισήγηση σε ένα σεμινάριο στην Πάντοβα το 1967. Το 1977, δέκα χρόνια μετά, ανέκυψε ένα νέο κύμα κοινωνικών κινήσεων στην Ιταλία και είχα την αίσθηση πως βρισκόμασταν σε ένα σημείο καμπής: “εδώ πρόκειται για κάτι νέο, ο φορντισμός και το 68 έχουν τελειώσει. Τι είναι όμως αυτό το νέο;” Να πώς προσέκυψε το άρθρο “Η φυλή των τυφλοποντίκων” [...]». Το άρθρο αποτελεί λοιπόν μια συμβολή στη σκιαγράφηση αυτού του «νέου» που βρίσκεται υπό διαμόρφωση και που δεν έχει πάρει, ακόμα τότε, ούτε την πλήρη ούτε την καταληκτική του μορφή. Είναι μια απόπειρα αποσαφήνισης των γνωρισμάτων εκείνων που συνθέτουν τα χαρακτηριστικά στοιχεία της κοινωνικής και ταξικής σύνθεσης του «τυφλοπόντικα του Μαρξ» -που έχει αρχίσει ξανά το έργο του μέσα από τον κύκλο αγώνα της περιόδου- όσο και χαρτογράφησης των διόδων που έχει ανοίξει με το πλήθος των ζητημάτων που αυτός ο τελευταίος έχει αναδείξει.